

LARS-KÖNIG KÖNIGSSON

GRUSINVENTERING

på Gotland

Del 6

Område 95 GAMMELGARN-
115 RONE

Länsstyrelsen i Gotlands län
Visby 1975

95. GAMMELGARN

Områdets omfattning. - Ängmansvik-Ängmans-1,5 km nord-nordost om Gammelgarn-Grogarns-Glose-Trosingsgärdet-Smiss myr-1 km nordost om Smiss myr-Ängmansvik.

Beskrivning. - Från norr till söder karakteriseras området av först strandavlagringar, sedan hällmark med strandvallar, så strandavlagringar (omkring Gammelgarn) och sist ett nytt hällmarksparti i sydväst.

Till största delen är området låglänt och det når endast undantagsvis över 25 m-kurvan. Ytan är emellertid orolig till följd av förekommande berggrundsribbor, enstaka klintavsatser samt strandvallar i anslutning till de olika berggrundselementen.

Vid Trosingsgärdet kommer Littorinavallen in i området från väster, och den löper i en slinga först nästan rakt östligt och sedan sydligt ned mot Gammelgarns kyrka. Där svänger den på nytt mot nordnordost. Vallens är i stort sett ganska obetydlig med en höjd av en meter och bredder på c:a 15 m. Öster om Kyrkjuves får den dock kraftigare utbildning, men mest på höjden.

I strandavlagringarna i områdets kustnära, norra delar finns det många strandvallar med grusiga steniga material, ofta i klapperform.

Avlagringen från Trosingsgärde ned mot Glose och därifrån mot sydost består också av mycket grovt material i anslutning till klippformer. Vid själva Glose vidgas arealen för avlagringen betydligt och den fortsätter mot sydost som en bred välvd rygg. I detta avsnitt torde betydande materialmängder förekomma, och

vid Glose finns i varje fall mäktigheter på 4 m och längre mot sydost på 3,5 m, kanske mera eftersom underlaget inte nåtts i täkterna.

Väster och sydväst om Gammelgarn dominerar finare fraktioner, och intrycket är att avlagringarna innehåller sand och mo i huvudsak, men grövre material förekommer också, och då i låga smala ryggformer.

Nord-nordnordost om Gammelgarn har de där grusförande strandavlagringarna en flack överyta. Betydande mängder klapper ingår där i materialet. Mäktigheterna har inte kunnat uppskattas, men de förefaller vara ojämna.

I grustaget vid Glose påträffades närmast vägen 90 % kalksten, 2 % sandsten samt 8 % urbergsmaterial. I den södra täktväggen utgjorde kalkstenen 93 %.

Vegetation. - Tallskog dominerar.

Bebyggelse och vägar. - Bebyggelsen är gles och koncentrerad till områdets södra halva. Vägnätet är rikligt och ligger i stor utsträckning centralt inom de grusförande avlagringarna.

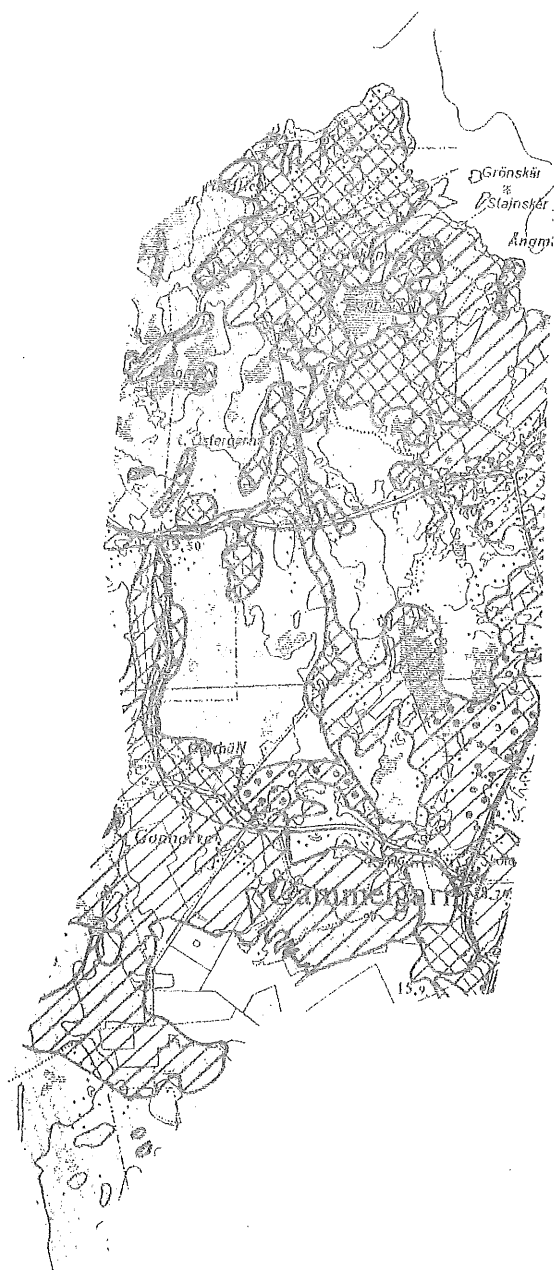
Fornlämningar. - Fornlämningsbeståndet är måttligt och i huvudsak knutet till området vid Trosingsgårdet och österut därifrån. En husgrundsgrupp finns nära vägskälet öster om Trosingsgårdet och indikationer på stensträngar norr om Gammelgarn. I någon väsentlig omfattning ligger inte fornlämningarna på avlagringarna.

Grusbrytning. - Relativt färskta tåkter iakttagts vid inventeringen nära Glose och Gannarve. Tåkten vid Glose är betydande, En liten tåkt finns 600 m västsydväst om Hällträsk.

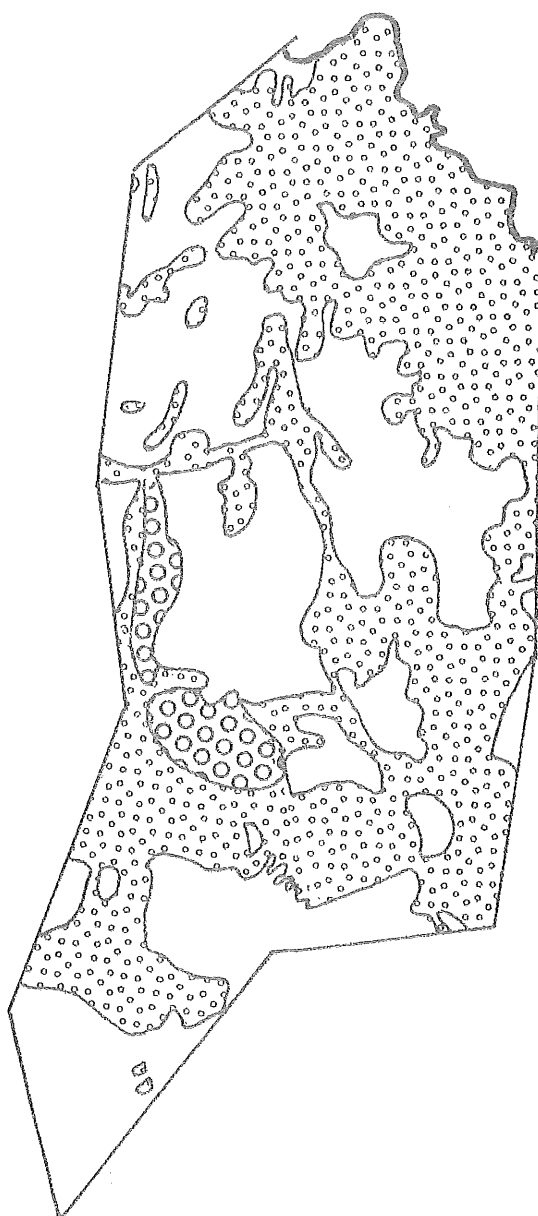
Klassificering. - Littorinavallen från Trosingsgärde ned mot Gammelgarn klass 2. I övrigt klass 3.

Det mesta av materialet vid Glose förefaller ha utnyttjats. Norr om linjen Trosingsgärde-Ängmans finns en del material som borde kunna utnyttjas för det lokala, delvis begränsat regionala, grusbehovet.

95. Gammelgarn

95. Gammelgarn

96. KATTHAMMARSVIK

Områdets omfattning. - Storskär-Vassmunds-Sigdes-Sandefalhammars-Brandåkersudd-Skogsby-Gammelgarn-Ängmans-Ängmansvik-Storskär.

Beskrivning. - Området kan beskrivas i tre delar: en nordlig med grova strandmaterial och små nivåskillnader, en sydlig och sydvästlig med bruten topografi och stora höjdskillnader samt med blottlagt berg och en östlig med i huvudsak sandiga strandsediment.

Östergarnsberget är den dominerande bildningen. Det begränsas åt nästan alla sidor av branta stup eller sluttningar. Uppe på berget förekommer strandvallar, och en sådan följer till exempel den södra begränsningen av berget. Ancyclusgränsen anges här som delvis utbildad som strandvall.

Utmed Östergarnsbergets lägre partier finns kraftiga avlagringar med klappermaterial. De största mängderna finner man utefter den nordliga begränsningen, alltså nedanför klinten. Mot norr fortsätter de grusförande avlagringarna, dels som Littorinavallen dels i flacka strandbildningar med vallar som blir vackrare utbildade ju närmare den nuvarande stranden man kommer. Littorinavallen kommer in i området väster om Östergarnsberget, och den böjer av mot sydost vid Haustajns.

Från Kaupungsklint i Östergarnsbergets östligaste spets fortsätter Littorinavallen med ett slingrande förlopp, nästan i ett meandermönster, mot Klintklinten i sydväst. Klintklinten är den andra landskapsdominerande bildningen inom området och har liksom Östergarnsberget sina brantaste begränsningar i väster norr och

öster. Ofta ligger betydande mängder rasmaterial från klintarna längs foten av dem. Uppe på Klintklinten finns alvarområden, och berggrunden är inrutad med stora öppna spricksystem av samma typ som först beskrivits av Sernander på Stora Karlsö. På bergets södra sida finns Ancyclusvallen väl utbildad i grusigt och stenigt material.

Väster om Klintklinten utbreder sig strandavlagringar som till största delen är uppbyggda med påtagligt grovt material och med mäktigheter som överstiger 3 m. I den sydvästra delen gränsar de till vad som på den geologiska kartan har uppgivits vara en isälvsbildning. Den består i ytan av ganska osorterat material som varierar från sand till block med en övervikt för de grova partikelstorlekarna, åtminstone vad beträffar avlagringens centrala partier. Partiklarna är väl rundade, vilket även gäller för strandmaterialet i nordost.

En halv km nordnordost om Brandåkerudd börjar en strandavlagring som också har liknande materialfördelning i strandvallar. Nordost därom vidtar så ett sandigt område med kullar och ryggar i ytan; bitvis är det fråga om dynbildningar, i varje fall närmast stranden innanför Sandvik.

I strandavlagringen vid rv i Gartarve uppgick andelen klaksten till 80 %, sandsten till 4 % och urbergsmaterial till 16 %. En halv km söder om n i Gammelgarn var andelen kalksten 76 %, sandsten 5 % och urberg 19 %.

Vegetation. - Tallskog överväger de skogklädda arealerna.

Bebyggelse och vägar. - En mycket stor del av området är uppodlad, och bebyggelsen kan betecknas som betydligt tätare än vad som är genomsnittligt på den gotländska landsbygden. Därtill kommer en stor mängd fritidshus, t.ex. i Katthammarvik och vid Sandvikshamn. Särskilt i den norra och östra delen av området finns ett tätt vägnät. Såväl bebyggelse som vägar berör i väsentlig grad avlagringarna.

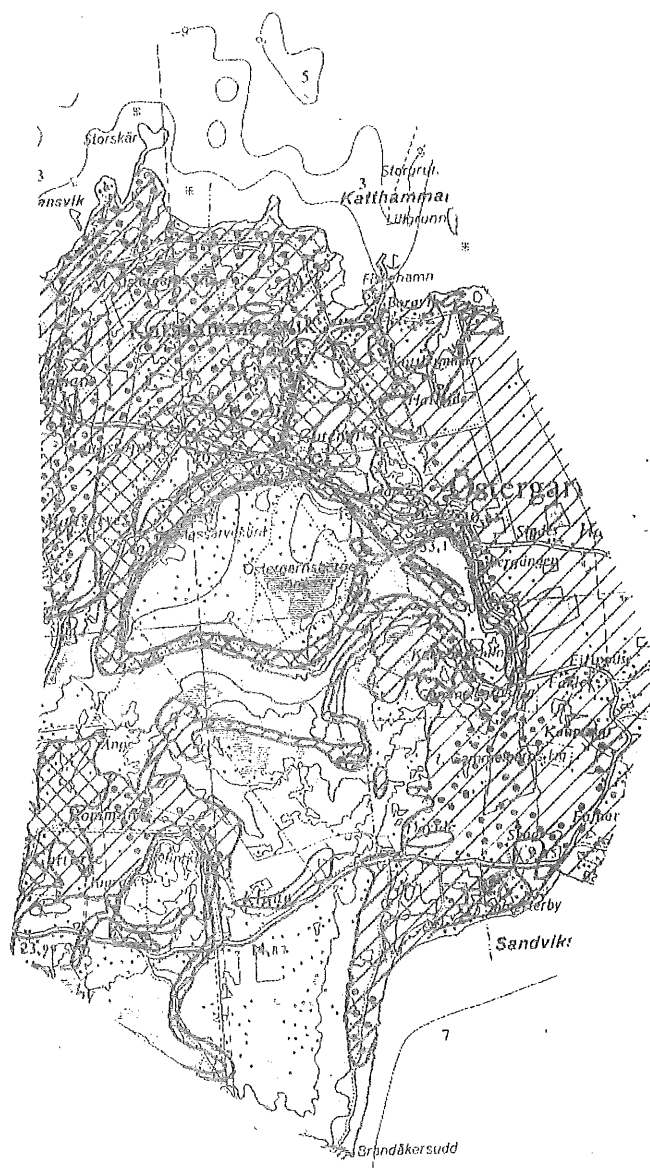
Fornlämningar. - Fornlämningsbeståndet är inte anmärkningsvärt rikt men en stor del av det berör isälvsmaterial och det grova strandmaterial i sydvästra delen av området. Indikationer på stensträngar finns norr och nordväst om Rommuds.

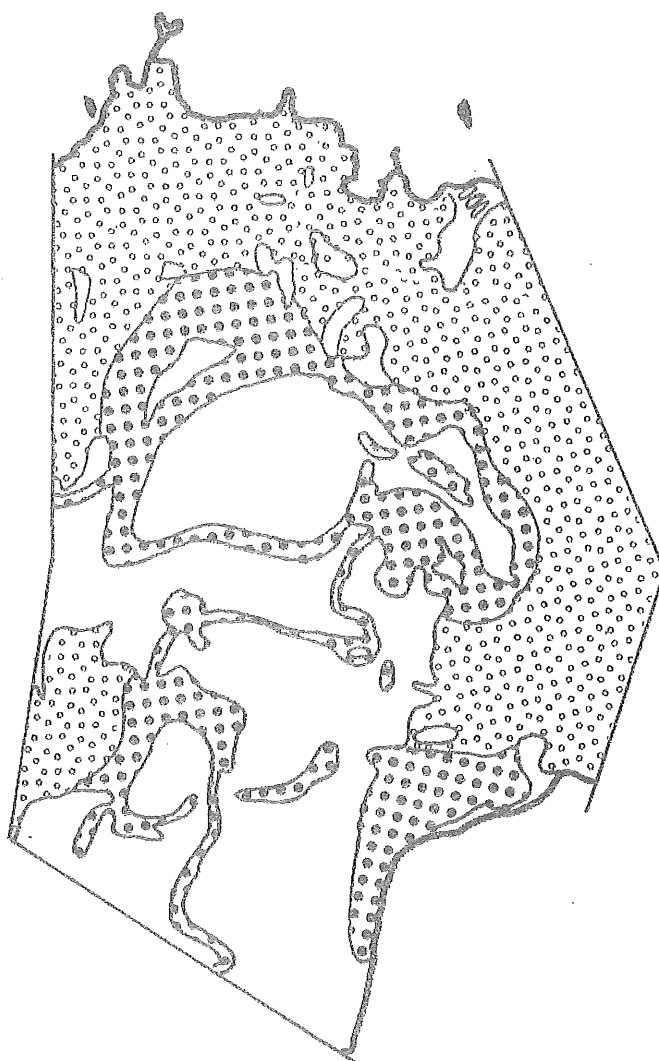
Grusbrytning. - Grustäkt förekom vid inventeringstillfället inom isälvsavlagringen samt vid rv i Gartarve. Äldre täkter förekommer flerstädes, till exempel 750 m respektive 1300 m nordnordväst om Ängmans, 800 m nordväst om Katthammarvik, 250 m väster om Hallvide, vid Kaupungsklintens norra brant, 200 m väster om Klinte, 850 m sydväst om Klinte, 750 m nordnordost om Brandåkersudd samt i dynerna norr därom.

Klassificering. - Avlagringarna på och omkring Östergarnsberget och Klintklinten har så stor betydelse för landskapaets utformning, och är för den delen så intressant utbildade geologiskt, att klass 1 måste komma i fråga. Kustområdet nordväst om Katthammarvik med sina vackra strandvallssystem föreslås få klass 2. Samma bedömning ges för strandavlagringen och dynfälten innanför Sandvik. I övrigt klass 3.

Särskilt inom isälvsavlagringen i sydväst bör viss täktverksamhet kunna tänkas, i den mån inte fornlämningsgarna gör täkt omöjlig eller olönsam. Även i skogspartierna söder om Ängmans bör en del material kunna utvinnas. Någon annan betydelse än lokal för öns grusförsörjning kan dock området inte tänkas få.

96. *Katthammarsvik*

96. *Katthammarsvik*

97. GROGARNSHUVUD

Områdets omfattning. - Grogarnshuvud-Herrvik-Snabben-Sysneudd-Sysne fiskeläge-Falhammars-Sigdes-Vassmunds-Hammaren-Grogarnshuvud.

Beskrivning. - Den södra delen av området karakteriseras främst av strandvallsnatur, medan den norra domineras av Grogarnsberget med dess klintar. I området har även Östergarnsholm räknats in, en ö med vackra klapperstrandvallar och små strandklintar.

Grogarnsberget har vackra klintar i sin norra del och nedanför dem förekommer utomordentligt vackra klapperstrandvallar. Klintarna fortsätter som begränsningslinjer för berget mot söder på ömse sidor om Grogarnshuvud. En annan klint bildar en sydlig avgränsning ungefär med en sträckning mellan Vallgårds och Snabben. På sjösidan, den östra sidan, om berget finns vackra klapperstrandvallar. Vid själva Grogarnshuvud ligger nedrasade block längs stupet.

Ancylusvallen påträffas i en slinga uppe på Grogarnsberget och Littorinagränsen är utbildad omkring hela berget, längst i sydost som vall men framför allt som abrasionshak. Ancylusvallen är bitvis imponerande med tanke på läget och den tänkbara materialtillgången vid bildningen, 3-3,5 m hög och 25-50 m bred.

De vackra klapperstrandvallarna nordväst om Grogarnsberget har en fortsättning på Hammaren som särskilt på sin västra sida har vallarna följande på varandra i system in emot halvöns inre. Där förekommer berggrunden blottad.

Avsnittet vid Herrvik är mycket sceniskt med klapperstrandvallar omramande viken och med klintsträckningar och raukbildningar ut mot Snabben.

Strandvallsnaturen från Sandviken ned mot Skälvik är mera varierad men karakteriseras främst av klapperbildningar. Här och var förekommer finkornigare partier, till exempel i Sandviken och nära Rodarve.

Sysneudd har synnerligen vackra strandvallssystem i klappermaterial.

Östergarnsholm kan i princip delas in i två avsnitt, nämligen ett östligt med klapperstrandvallar av underbaraste utbildning och ett västligt med en låg strandklint, där raukar och strandgrottor förekommer. Ett par sandförande små vikar förekommer på norra sidan av ön.

I ett grustag i avlagringarna på Ancylusvallens östra sida 400 m sydost om Grogarn iakttogs ett mycket lokalt material: kalksten 92 %, sandsten och urberg vardera 4 %. 250 m söder om ne i Sysne var förhållandena likartade: klaksten 93 %, sandsten 3 % och urberg 4 %.

Vegetation. - Där skog finns dominerar tall men mycket ofta med en riklig inblandning av enbuskar.

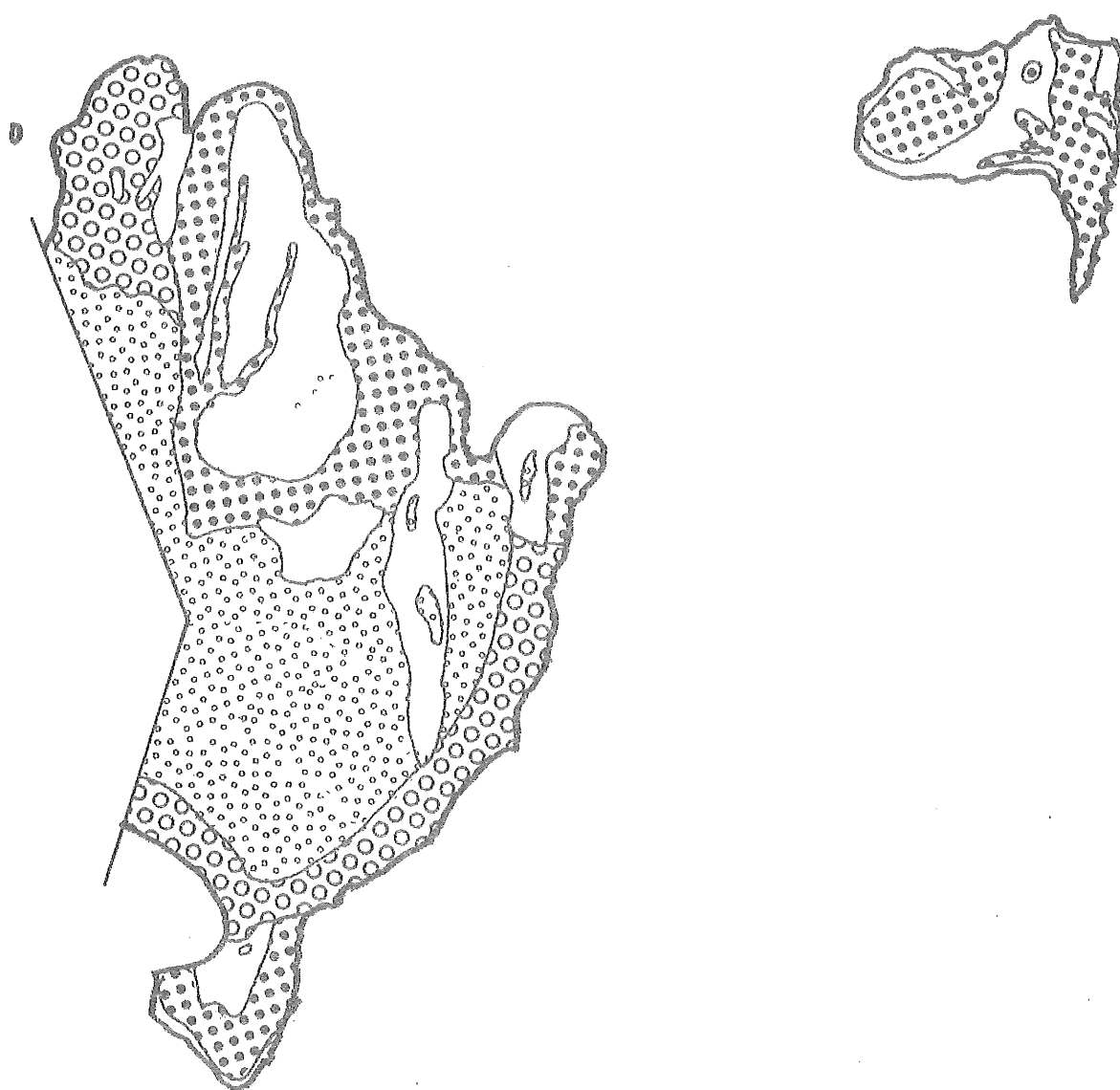
Bebyggelse och vägar. - Den fasta bebyggelsen är gles. En koncentration av fritidshus finns omkring Sysne. Väg nätet är rikt förgrenat, men vanligen har vägarna ganska dålig kvalitet. Vägarna ligger mera låsande för avlagringarna än vad bebyggelsen gör.

Fornlämningar. - Fornlämningsbeståndet är glest och karakteriseras främst av de båda fornborgarna, varav den ena ligger på Grogarnshuvud och den andra på Östergarnsholm innanför Aurvik. I övrigt förekommer några spridda gravar. De påverkar mycket små delar av avlagringarna.

Grusbrytning. - Någon grusbrytning har skett intill respektive 400 m sydost om Grogarns, i strandvallarna väster om Grogarnshuvud, på stranden sydsydväst om Sandviken, öster och sydost om Rodarve, 750 m respektive 1250 m norr om Rodarve, 750 m nordost om Sysne, vid Skälvik, vid Sysneudd samt 350 m nordost och 550 m sydväst om Sysneudd.

Klassificering. - Hela Grogarnsberget med omgivande strandavlagringar samt Herrvik och Snabben ned till Sandvik klass 1. Området är utomordentligt vackert utbildat och ligger också mycket väl till för ett försiktigt utnyttjande som socialt naturvårdsobjekt. Hammarren och en kustremsa om ett par, tre hundra m bredd klass 2. Hela halvön som begränsas av Sysne fiskeläge -Sysneudd-Skälvik klass 1. Återstoden av området klass 3.

I den mån som täktbara material skulle kunna påträffas i området öster och sydost om Sande skulle kanske täktverksamhet kunna tolereras där. Troligen finns där dock mycket måttligt attraktiva materialtyper. Jag bedömer området sakna intresse för grusförsörjningen, främst därigenom att de befintliga grustillgångarna bör prioriteras för ianspråktagande av olika naturvårdssektorer.

97. *Grogarnshuvud*

98. ARDRE

Områdets omfattning. - Svinmyr-2,5 km sydsydväst om Glose-3,5 km öster om Ardre-Alsarve-Ardre-Svinmyr.

Beskrivning. - Området representerar en övergång från ett inre avsnitt med berggrunden exponerad eller täckt med tunna moränlager till ett kustnära parti med flacka sandavlagringar i sydost. Mitt i området ligger Petsarveklint, ett markerat men areellt begränsat höjdstårk.

Om man jämför Petsarveklint med Torsburgen eller med klintarna ute mot Östergarn finner man att den är betydligt lägre, och att den saknar de karakteristiska stup som de andra klintarna har. Detta gäller i ännu högre grad för Kaupungsklint som ligger i områdets sydvästra del.

Från strax nordväst och norr om Kaupungsklint sträcker sig ett på den geologiska kartan som isälvsbildning markerat stråk, här betecknat med rutmönster. På ömse sidor av bildningen finner man finkorniga avlagringar, strandmaterial.

Ancylusgränsen finns utbildad i vallform längs isälvsbildningen i den bukt som från vägen mot kusten i vägskälet 750 m söder om a i Mullvald löper mot nordöst. I områdets östra del frigör den sig från isälvsavlagringen och antar en nordsydlig riktning upp mot Torsburgenavlagringarna. Den är där 25-50 m bred och når en höjd över omgivande terräng om c:a 2 m.

Själva isälvsbildningen är diffus i sina begränsningar. Där den har mera påtagliga ytformer utgörs dessa av

strandvallar, som i den östra delen. Så är t.ex. fallet c:a 2,5 km öster om Ardre, där det finns en c:a 2 m hög avsats i ytan ungefär 150 m norr om landsvägen. Flera liknande avsatser, fast lägre finns närmare landsvägen. Ytterligare mot norr påträffar man ännu en valliknande bildning som endera verkligen hör till en eventuell isälvsavlagring eller utgör en fortsättning på det dynsandområde som påträffas ostnordost om Petsarveklint.

Nordväst om detta dynfält ligger en tydlig strandavlagring, delvis belägen mot ett hållparti. Materialet i ytan där utgörs i huvudsak av mo och sand. I ringen innanför avlagringarna öster om Bringsarve ligger den nu dikade Bringsarvemyr.

Förutom de på den geologiska kartan upptagna sand- och grusavlagringarna har ytterligare en sådan bildning påträffats söder om landsvägen vid isälvsbildningens östligaste del.

I Ancylusvallen där den svänger mot norr bestod materialet av 98 % kalksten samt vardera 1 % sandsten och urbergsmaterial (partiklar 5 cm och större), 90 % kalksten och vardera 5 % sandsten och urbergsmaterial i fraktionen 2-5 cm).

Vegetation. - Tallskog överväger.

Bebyggelse och vägar. - Ett ganska rikt förgrenat nät av vägar, vanligen dock av ganska måttlig kvalitet, korsar området. Bebyggelsen och den odlade jorden är koncentrerade till Ardre i den nordvästra delen av området. Vägarna ligger till ganska stor del just på den som isälvsbildning markerade formationen.

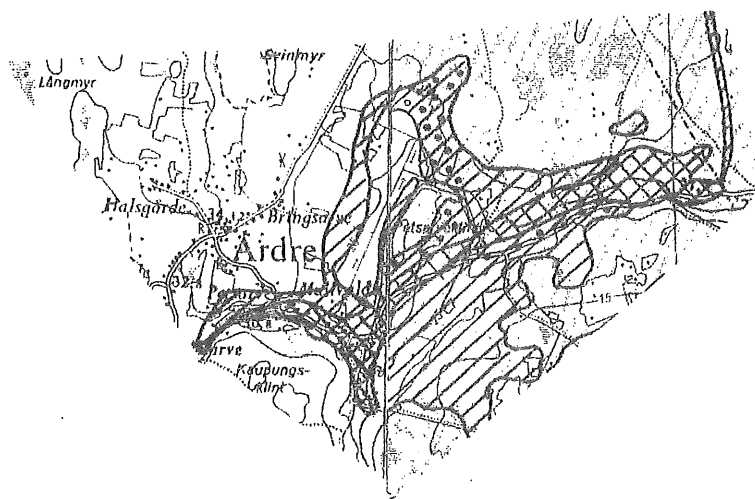
Fornlämningar. - Fornlämningsbeståndet, som inte är särskilt rikt, påverkar endast avlagringarna i avsnittet söder om Mullvalds. En bebyggelserest finns någon km öster om Svinmyr längs områdets nordgräns, och ett par markeringar för stensträngssystem finns omkring Ardre.

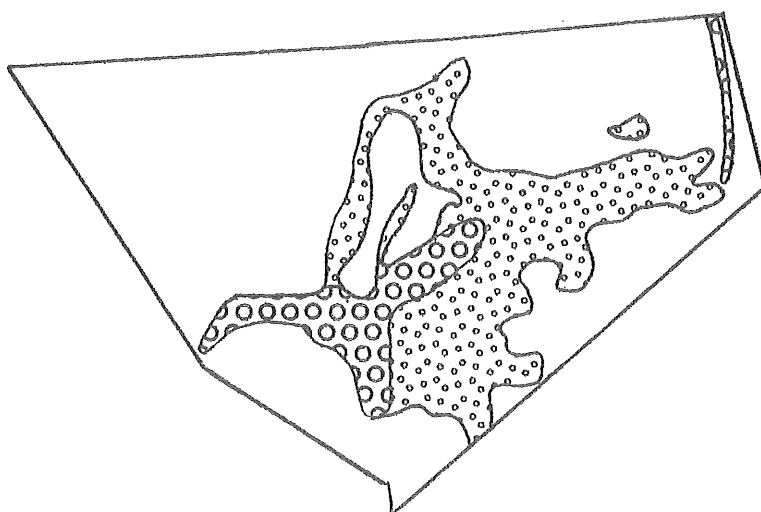
Grusbrytning. - Vid inventeringstillfället pågick ingen grusutvinning inom området. Några små och gamla grusgropar finns vid vägtriangeln söder om ald i Mullvalds samt vid sågen söder därom, i isälvsbildningen söder om Petsarveklints västra del samt i Ancyclusvallen, där denna böjer av mot norr.

Klassificering. - Isälvsbildningen från Petsarveklints östra begränsning och västerut klass 2. Samma klass föreslås för Ancyclusvallens slinga mot norr. I övrigt klass 3.

Det är tänkbart att man skulle kunna utvinna en del material ur isälvsavlagringen öster om Petsarveklint. Så bör i så fall kunna ske efter en noggrann planläggning av arbetsföretaget, som bör göras så att klintpartiets närmaste grannskap lämnas orört. Även i strandavlagringarna mot sydost borde täkt kunna tillåtas om material som är utnyttjningsbart konstateras. Troligen förekommer emellertid där endast finare fraktioner.

Området får sannolikt endast betydelse för lokal grusförsörjning.

98. *Ardre*

99. SJAUSTRU

Områdets omfattning. - Skogsby-Brandåkersudd-Grynge-Sjaustrehammarn-Folhammar-1,5 km nordnordväst om Folhammar-2km väster om Skogsby-Skogsby.

Beskrivning. - Området karakteriseras av vidsträckta strandavlagringar, ibland med flygsandsområden närmast stranden.

Hela området är flackt och beskriver en jämn sluttning ned mot den nuvarande stranden. Den viktigaste morfologiska enheten är Littorinavallen, men den blir aldrig landskapspräglade på grund av att större delen av området är skogklätt. När man genomkorsar det har man intrycket av en småkuperad terräng med mjuka former. Nordost om Sjaustrehammarn ligger en klint alldeles i strandkanten, men den är aldrig särskilt imponerande. En del erosionsformer, raukar, förekommer. Även nära Folhammar finns raukar i strandkanten.

Sand och mo dominerar som jordartsbildande fraktioner, och endast strax väster om Grogarns, vid Skogsby, Sjaustru, 2,5 km nordost om Djaupviken samt närmast nordost om Djaupviken har grusiga inslag konstaterats.

Littorinavallen har en relativt blygsam utbildning, och den får höjder om 1-2 m och bredder om c:a 25 m som mest. Ibland förekommer även i denna något inslag av grövre material än sand och mo.

Enligt den geologiska kartan skall det finnas grovt material norr om strandavlagringen vid det fridlysta området innanför Gryngevik. Såvitt man kan se är emellertid även dessa avlagringar sandiga-moiga och är snarast sammanhängande med bildningarna i Gryngevik.

Där grusiga partier påträffas är miljön för dem nästan alltid i anslutning till uppstickande berggrundspartier. Möjligen kan det finnas grövre material på djupet, men några skärningar där detta kan studeras har icke påträffats.

Inslaget vindburet material är antagligen betydligt större än vad den geologiska kartan anger.

Vid Djaupviken påträffades följande materialsammansättning: Kalksten 11 %, sandsten 32 % samt urberg 56 %. 500 m söder om Grogarns finns en grusgrop: Kalksten 63 %, sandsten 13 %, urberg 24 %. Vid Grynge: Kalksten 31 %, sandsten 20 % och urbergsmaterial 49 %. Även om ganska få partiklar har räknats ger det sammanlagda materialet intryck av att ha ett stort inslag av långtransporterat material. Möjligen kan man räkna med att materialleverantören till de stora materialmängderna mellan Folhammar och Grynge är en isälvsbildning.

Vegetation. - Tallskog med inslag av gran och löv i fuktstråken.

Bebyggelse och vägar. - Bebyggelse och odlad mark är nästan helt koncentrerad till bygden innanför Gryngesvik; Grogarns, Rommunds, Skoge. Vägarna är relativt många men smala och ibland svårframkomliga på grund av flygsandsinslaget.

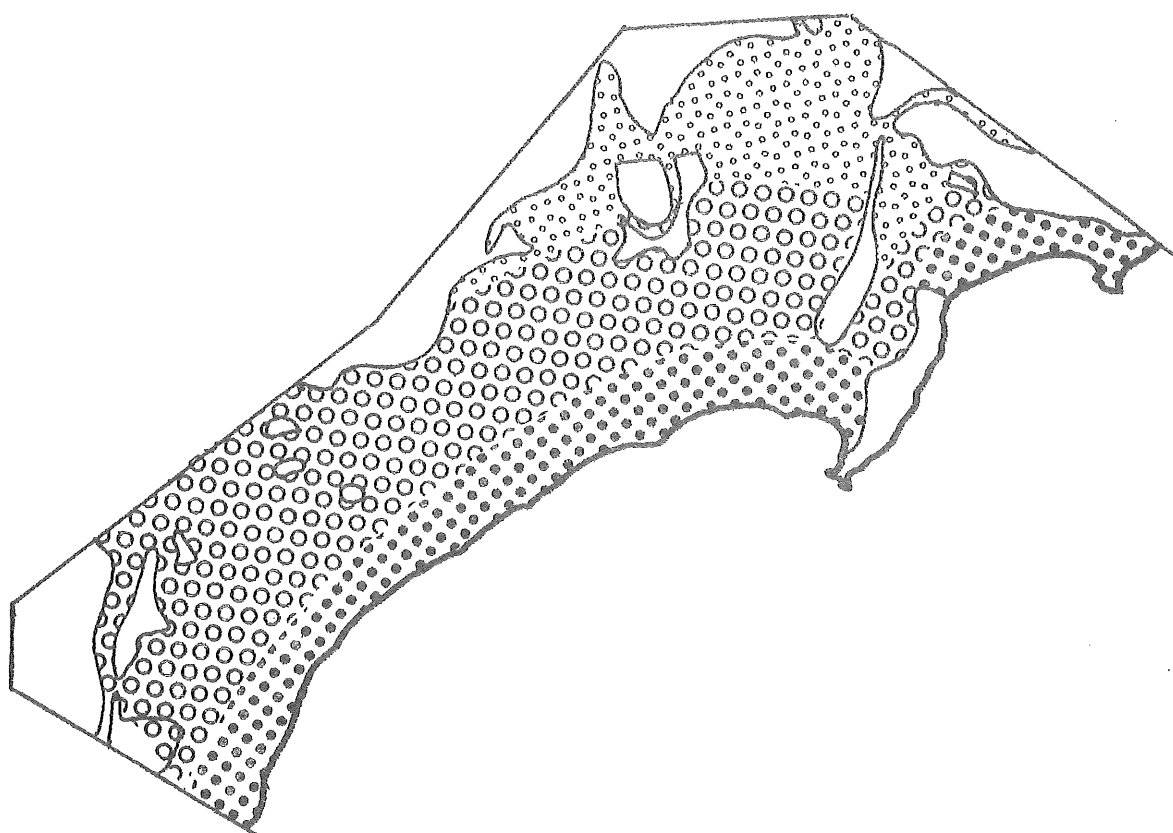
Fornlämningar. - Fornlämningsbeståndet är inte särskilt rikligt. Mest förekommer fornlämningar i anslutning till den nu odlade bygden. Ett par bebyggelserester finns söder om Grogarns respektive Skoge. Inom det som grövre material markerade området öster om

Gyllauen ligger några gravar samlade. Områdets södra del, som bygdemässigt torde höra samman med Vitvär på området 101, uppvisar en bebyggelsesrest och ett par gravfält.

Grustäkt. - Vid Grynge har grustäkt förekommit. Någon täkt har även drivits i Littorinavallen söder om Grogarns och vid Rommunds. Ett par gamla gropar i stengigt material har iakttagits vid Skogsby.

Klassificering. - Hela detta området torde ha ytterst stora möjligheter att bli ett socialt naturvårdsområde. Den i och för sig måttligt varierade naturen måste därför sättas i mycket hög skyddsklass även utanför de mest intresseväckande (ur vetenskaplig synpunkt) avsnitten, dynområdena. Själva strandzonen föreslås därför få klass 1 medan hela den inre delen av strandmiljön ges klass 2.

Strandavlagringarnas ytskikt tyder inte på att någon större förekomst av täktbara material finns inom området. Jag uppfattar därför hela avsnittet som ointressant ur regional grusförsörjningssynpunkt. I de inre delarna torde en del husbehovstag kunna tillåtas.

99. *Sjaustre*

100. ANNINGÅKRE

Områdets omfattning. - Västerby-Alsarve-2 km sydost om Alsarve-Rudvier-Liffride-Bofride-2 km norr om Anningåkre-Västerby.

Beskrivning. - Området karakteriseras av en ganska bruten topografi, där uppstickande berggrundspartier omväxlar med flacka, moräntäckta avsnitt och förmodade isälvsbildningar.

Kaupungsklint ligger till största delen utanför området men ett avsnitt av den finns med längst i öster. Väster om Andre öde kyrka finns det dels ett annat område med berggrunden praktiskt taget blottlagd, dels ett moränparti i triangeln Ekese-Västerby-Kaupungs. Svämbildningar eller strandmaterial inramar den utdikade södra delen av Visne myr och längst i väster möter Visne klint! I sydost kommer ett nytt moränavsnitt vid Anningåkre och längs områdets södra, rättare sydöstra begränsning återfinnes markeringar för isälvsmaterial.

Isälvsbildningarna ligger gärna i anslutning till morfologiska element i berggrunden. De är flacka och svåra att definiera till sin position där de inte begränsas av klintformer eller liknande.

Ancylusvallen har däremot ganska markerade former, men en del av dem måste återföras på berggrundens underliggande relief, och mäktigheterna är inte alltid så imponerande som en del höjdskillnader mellan vallen och omgivande terräng skulle låta förmoda. Höjdskillnaderna gentemot landet i sydost kan i extremfall vara över 8 m, men mäktigheten torde genomsnittligt knappast nå över 2 m. Vallen byggs upp av sand och mo till största

delen, men en del grövre partiklar förekommer inblandade. Ancyclusvallens sträckning inom området följer den rutmönstrade markeringens sydostbegräsning söder om Andre öde kyrka.

Även de som isälvsmaterial karakteriserade avlagringarna innehåller betydande mängder fina fraktioner. Ett allmänt intryck är dock att grövre material förekommer mera regelbundet inom dem, men några verkliga belägg för detta finns inte. Materialdjup på upp till 2 m har konstaterats.

Även strandavlagringarna väster om Visne myr förefaller ha mera av grovt material än Ancyclusvallen. Inte heller här är förhållandena kända i detalj, och jorddjupen kan endast uppskattas. Minst 2 m har dock uppmätts utan att underliggande berggrund påträffats.

I isälvsavlagringen 750 m nordost om Liffride påträffades 57 % kalksten, 14 % sandsten och 29 % urbergsmaterial. I skärningspunkten mellan Ancyclusvallen och isälvsbildningarna 200 m nordost om Rudvier var halten kalksten 68 %, sandsten 12 % och urbergsmaterial 20 %.

Vegetation. - Inom skogsområdena dominerar tallen. Där gräns mot moränområdena nås blir inslaget av gran påtagligt.

Bebyggelse och vägar. - Bebyggelsen är sparsam och ligger i anslutning till de odlade områdena, som utgörs av moränmarker och ett par utdikade myrar. Dessutom förekommer bebyggelse i anslutning till vägarna, varav väg 145 är den viktigaste. Vagnätet är rikt förgrenat och berör i högsta grad avlagringarna inom området.

Fornlämningar. - Fornlämningsbeståndet är inte uppse-
endeväckande rikt. En fornborg ligger på isälvsmate-
rialet längst i öster. Ett par gravfält förekommer
också, varav ett öster om Visnemyr och ett i anslut-
ning till Andre öde kyrka. Bortsett från gravfältet
vid Visne myr och fornborgen påverkar fornlämningarna
inte möjligheterna till grustäkt särskilt mycket.

Grusbrytning. - Ingen aktiv grusbrytning förekom inom
området vid tidpunkten för inventeringen. Äldre, mest
övervuxna täkter förekommer dock men är av ganska små
dimensioner. Så finns till exempel gropar i strand-
avlagringarna nordnordväst om Anningsåkre, i isälvs-
bildningarna nordost om Liffride och nordost om Rudvier,
väster om Fridhem, vid vägkosningen väster om fornbor-
gen samt 500 m söder om Andre öde kyrka. Det finns
dessutom två kalkbrott inom området.

Klassificering. - Bortsett från Ancylusvallen och
strandmaterialet i anslutning till Kaupungsklint finns
Inga särskilt intressanta bildningar inom området, i
varje fall inte som har upptäckts under inventeringen.
Jag föreslår dock ett klass 2-skydd för avlagringarna
mellan Kaupungs och Andre öde kyrka. I övrigt föreslås
klass 3 för hela området.

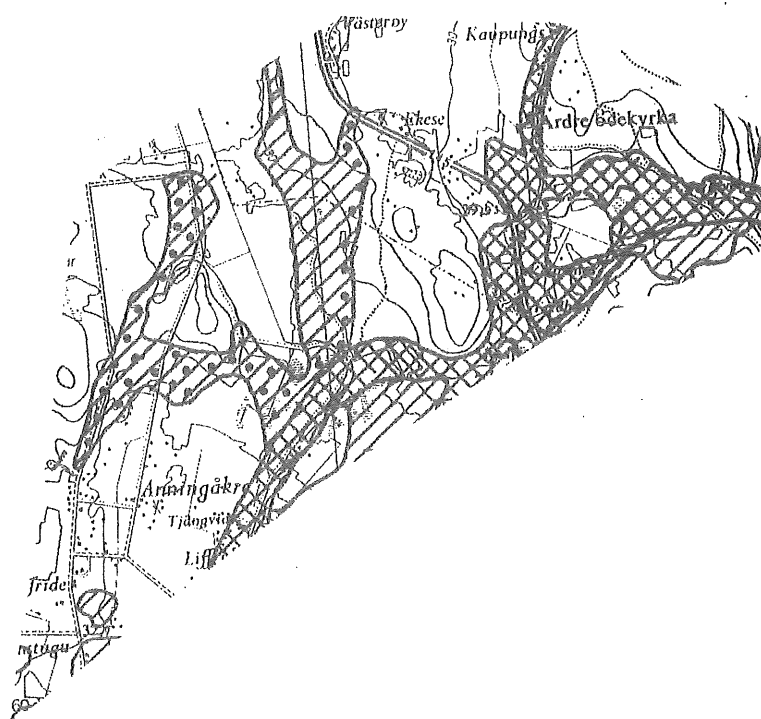
Det är inte otänkbart att strandavlagringarna nordväst,
norr och nordost om Anningsåkre kan innehålla ganska
betydande mängder av gott material, lämpligt för täkt.
Läget är i så fall ganska förträffligt för en täktverk-
samhet, om man ser till den möjliga landskapspåverkan.
Man bör dock vara försiktig med de nordligaste delarna
av avlagringen, som dels ligger nära Visnemyr, dels
gränsar till ett på fornlämningar mycket rikt avsnitt i

nordväst. Det är därför inte otänkbart att de enstaka gravar som jag har noterat i avlagringens norra ända i själva verket hör till ett större gravfält som hänger samman med de många husgrunderna i nordväst.

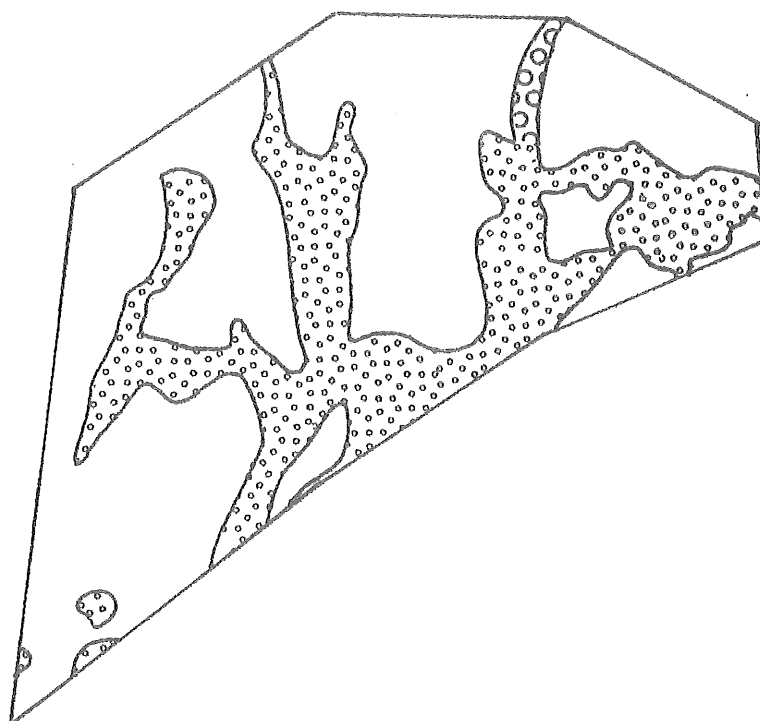
Det är vidare tänkbart att täkt kan vara ekonomiskt motiverad i de västra delarna av isälvsavlagringarna, från Liffride och ett stycke österut. Det är dock i båda fallen nödvändigt med en ganska omfattande materialundersökning som inledning till en täktverksamhet.

Området har sannolikt en framtida betydelse för regional grusförsörjning.

100. Anningåkre

100. Anningåkre

101. LJUGARN

Områdets omfattning. - Rudvier-Folhammar-Ljugarn-Svajde-Utalskog-Alskog-Liffride-Rudvier.

Beskrivning. - Området karakteriseras av att slutta tämligen jämnt från Ancylusgränsen ned mot den nuvarande stranden. Den övervägande delen täcks av sandiga och moiga strandavlagringar, inom vilka främst Littorinavallen har en avvikande utbildning och blir landskapspräglade. Längst i norr finns ett avsnitt som angetts bestå av närmast blottlagt berg.

Vid Folhammar finns en del klappermaterial i strandvallar, och raukar har utbildats. En låg strandklint förekommer, där vågabrasion ännu pågår. Grovt material, delvis som klapper och i vallform förekommer även vid Vitvär.

Littorinavallen är ovanligt vackert utbildad i slingan som ligger norr om Ljugarn, och den når bredder på 50-100 m och blir 2-3 m hög. Vallen sträcker sig i en Z-formad slinga från områdeskanten 1,2 km rakt norr om V i Vitvär först mot söder och svänger sedan västerut, där den följer Skaumyrns södra strand och vikar så av mot söder igen och träffar väg 144 i vägskälet strax nordväst om Hallute. Därifrån har Littorinavallen en fortsättning, som följer väg 144 till vägskälet mot Rudvier. Vägen mot Rudvier ligger på Littorinavallen och den fortsätter i sydvästlig riktning fram till Liffride. Materialet i vallen är övervägande sandigt-moigt.

Ancylusvallen löper längs områdets nordvästra begränsning under och utmed vägen från Fridhem till Liffride.

Den är emellertid snarare en terrass än en vall. Materialet är sandigt moigt med en del grövre inblandning sträckvis. Såväl utmed Littorinavallen som Ancylogränsen finns berget blottat här och var.

De stora ytorna täcks av sandiga-moiga avlagringar, vanligen inte med några större mäktigheter. Några accentuerade stråk med grövre material har inte iakttagits.

Vegetation. - Inom skogsområdena dominerar tallen som trädslag.

Bebyggelse och vägar. - Tätt bebyggelse förekommer i Ljugarn med inslag av både permanent boende och fritidsboende. Den senare bebyggelsestypen sträcker sig utefter de sandiga stränderna mot Vitvär. En del bebyggelse av annan karaktär har knutits till de odlade bygderna omkring Ollajvs. Ett rikt förgrenat vägnät förekommer.

Fornlämningar. - Fornlämningsbeståndet är ytterst ojämnt fördelat och är koncentrerat till Ollajvsbygden i vid mening, det vill säga till den västra tredjedelen av området. Här finner man bebyggelserester i form av husgrunder och stensträngar på åtskilliga håll tillsammans med massvis med gravar. De senare är i betydande omfattning knutna till Littorinavallen och dess närmaste omgivningar. En bebyggelserest och några gravar finns vidare i anslutning till Skaumyr, inte långt från fornborgen på Kaupungsklint.

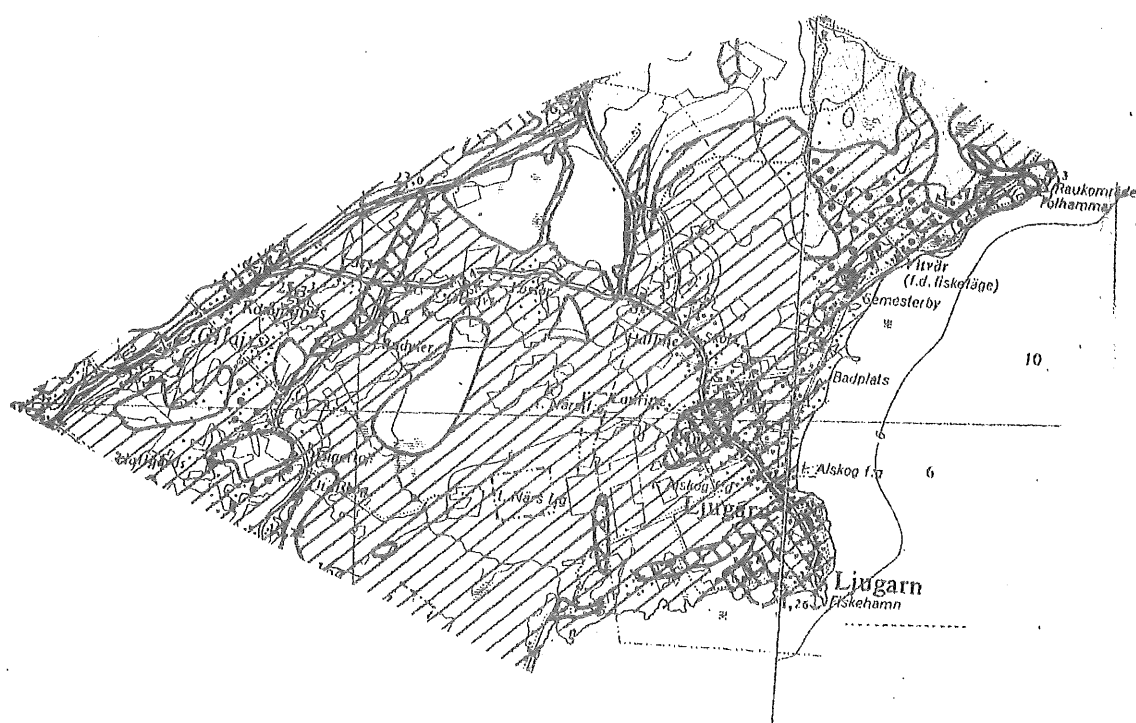
Fornlämningarna påverkar utnyttjbarheten av avlagringarna särskilt i områdets västra delar.

Grusbrytning. - Ingen pågående täkt konstaterades under inventeringen. En del små husbehovstag finns dock, t.o.m vid stranden nära Ljugarns hamn.

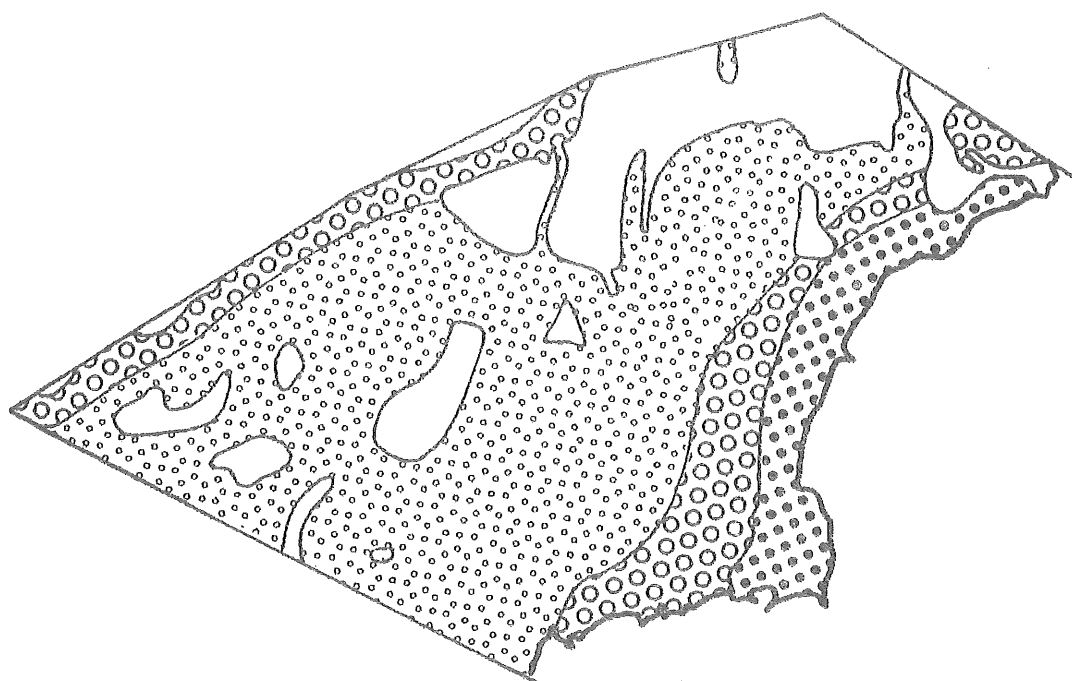
Klassificering. - Avsnittet Folhammar-Vitvär-Ljugarn med dess flygsandsinslag och sociala naturvårdsintresse klass 1 i en remsa längs stranden. Därinnanför föreslås en skyddsremsa placerad med klass 2. Ancylusvallen, vars utbildning är särskilt landskapsdominerande klass 2. I övrigt klass 3.

Området förutses helt sakna betydelse ur grusförsörjningssynpunkt.

101. Ljugarn

101. Ljugarn

102. LOJSTA SLOTT

Områdets omfattning. - Fride-Västringe-Botes-Botvalde-Maldes-Linde-Amlings-Båtels-Fride.

Beskrivning. - Centrala delarna av området intas av Lojsta-massivet, en högt belägen kalkstensplatå med orolig topografi. Åt norr möter moräntäckta marker som en övergång till en västlig utlöpare från Lojstahajden, och i väster förekommer moränmarker och en del avlagringar som på den geologiska kartan betecknats som "senglaciala" och avsatta i Baltiska issjön. Tillgången på sediment är liten, och endast spridda små formationer har karterats. I flera fall har dessa angivits vara isälvsbildningar på den geologiska kartan.

Områdets centrala parti utgörs alltså av en uppstickande kalkstensplatå. Den har branta begränsningar mot norr, delvis även mot nordväst, och mycket kraftiga klintar stupar ned i en rad långsträckta och ganska djupa sjöar.

I massivets södra del finns en västlig klintantydning, som särskilt bör uppmärksammas öster om Klints och vid Asaträsk. Även uppe på platån förekommer på flera håll klintbildningar av olika storlek.

Som redan nämnts är de markerade sedimenten mycket blygsamma. Utöver dem förekommer även några moränvallar. De skiljer sig emellertid inte morfologiskt så värst mycket från intilliggande mindre strandvallsbildningar.

Den största isälvsbildningen är den som ligger söder om Liffrideträsk. Den har avsatts på en sluttning i berggrunden, och berget sticker också fram i skärningen som finns i denna avlagring. Skärningen uppvisar grovt

material i de övre delarna, grus och sten mest, och därunder kommer ett 2 m mäktigt sandigt lager. Maximalt har ett jorddjup av 6 m uppmätts.

Materialiet i den avlagringen gav ett urbergsrikt material: Kalksten 31 %, sandsten 21 % och urbergsmaterial 46 %.

Vegetation. - Tallskog uppblandad med gran i fuktigare lägen förekommer.

Bebyggelse och vägar. - Bebyggelsen är gles och finns samlad i anslutning till den odlade bygden som förekommer i området perifera delar. Områdets inre delar berörs av några småvägar. Varken vägnät eller bebyggelse har någon betydelse för de avlagringar som finns.

Fornlämningar. - På samma sätt som den nutida bygden grupperar sig omkring den otillgängliga platån, grupperar sig även fornlämningarna. En koncentration av bebyggelserester finner man i de östligaste delarna, norr om Amlings samt vid Botvalde i sydost. En anmärkningsvärd samling gravar ligger omkring Rangsarve. Såväl bebyggelserester som gravar påträffas vid Fride samt omkring den forna Aklausmyr, nu ett stort odlat kulturlandskap. Två fornborgar finns i anslutning till Aklausmyren, båda på ordentliga höjder i landskapet. Inte heller fornlämningarna förefaller nämnvärt påverka de få avlagringar som finns.

Grusbrytning. - Grustäkt i större omfattning har skett i den norra halvan av isälvsbildningen söder om Liffriedeträsk. Mindre materialmängder har hämtats 500 m sydost om Broträsk, 1,2 km söder om a Lojsta och 300 m

sydost om Asaträsk samt 1,2 km sydväst om Liffride-träsk. Ett mindre tag finns 1 km norr om Broträsk.

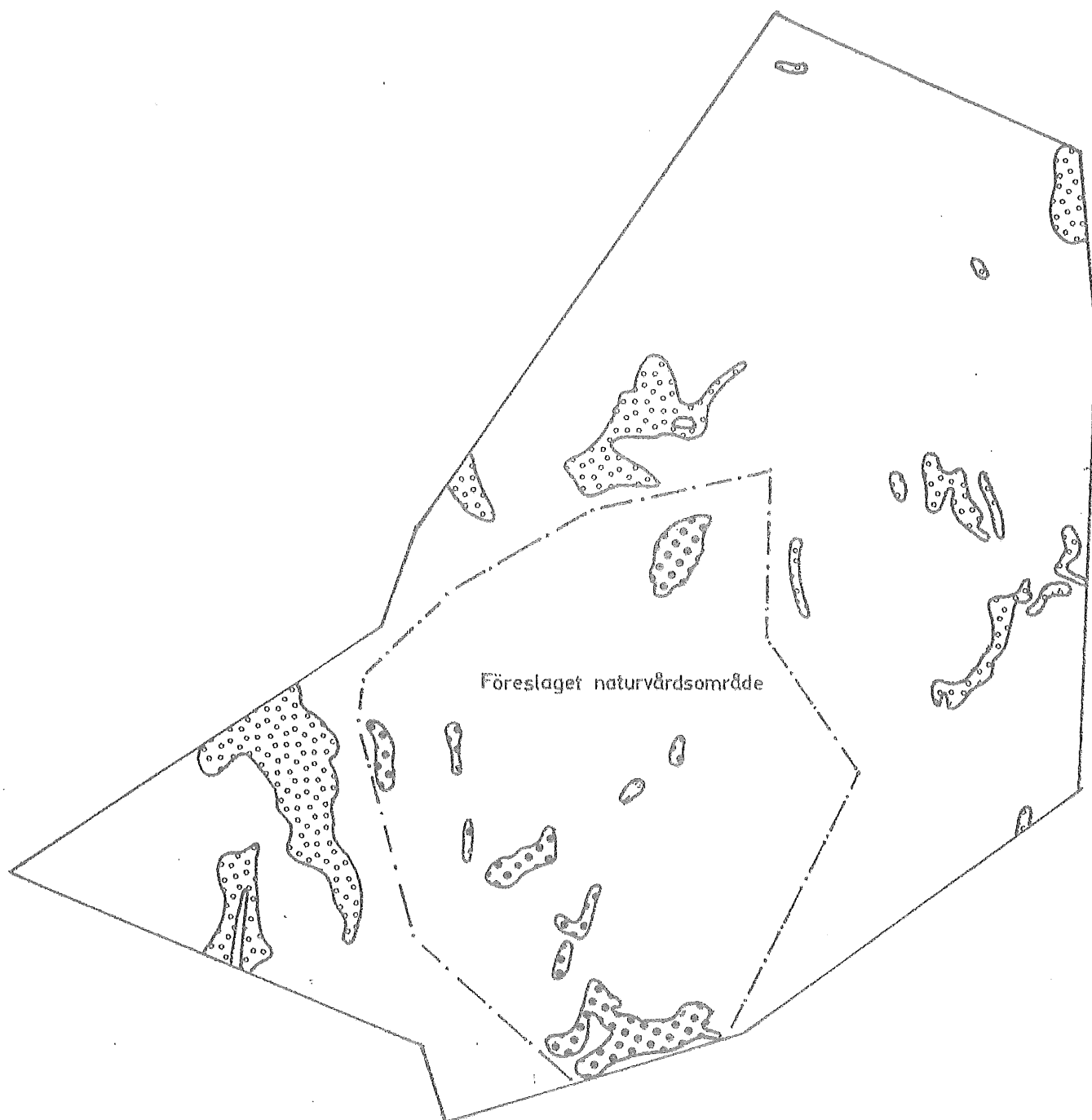
Klassificering. - Hela detta området är utomordentligt intressant och viktigt ur naturhistorisk synpunkt, och någon som helst exploatering eller påverkan bör inte få förekomma som påverkar sjöarna, deras vattenstånd, deras sedimentlagerföljder, landskapsbilden och de övriga lösa avlagringarna. Jag vill helst se området som en helhet att bedöma, och jag har därför föreslagit ett avsnitt som reservatsbildning ur strängt geovetenskaplig synvinkel. Detta skyddsförslag hindrar emellertid inte att en försiktig social naturvårdspolitik utnyttjar området för friluftsliv. Särskilt stora förutsättningar för t.ex. orienteringssport och skidsport torde föreligga. Sådan exploatering bör emellertid föregås av noggranna överväganden och genomgripande planläggning.

I övrigt föreslår jag klass 3 för avlagringarna inom området. Man bör eftersträva en sanerande exploatering i Liffrideträsk-området, men i övrigt torde inga nämnvärda materialmängder förekomma. Området är betydelselöst ur grusförsörjningssynpunkt.

102. Lojsta slott

102. Lojsta slott

103. TUNGLINGS

Områdets omfattning. - Etelhem-Sigvalde-2 km öster om Sigvalde-Autsarve-Frigsarve-Tänglings-Etelhem.

Beskrivning. - Naturen kring Lojsta fortsätter i viss mån med likartad utbildning in i detta område, men den har inte samma magnifika former och stora nivåskillnader. Tänglingsmyren, nu dikad och odlad, skiljer Lojsta-massivet i väster från vad man skulle kunna kalla för Sigvaldemassivet inom detta område. Sigvaldemassivet har i princip en klintbegränsning mot väster och norr, men klintarna är i betydande omfattning pålagrade med svallsand, här uppfattade som isälvsbildningar och i allmänhet rutmönstrade på kartan. Utöver bildningarna i anslutning till den dolda klinten finns inte stora avlagringar inom området.

Avlagringarnas djup varierar oerhört, och i en skärning nära Sigvaldeträsk har jorddjup på mer än 10 m uppmätts. I samma skärning tittar emellertid den frilagda klinten ut.

Vegetation. - Tallskog dominerar.

Bebyggelse och vägar. - Bebyggelsen är koncentrerad till Etelhem-Sigvalde och till Stallause-Båtelsbygden som hör samman med Stånga. Bortsett från själva Etelhem är bebyggelsen gles. Endast avlagringarna vid St. Bjärby berörs närmare av bebyggelsen. Vägnätet är måttligt förgrenat, men det berör ändå i stor utsträckning de avlagringar som finns.

Fornlämningar. - Framför allt finns en koncentration av fornlämningar i anslutning till Etelhem, där be-

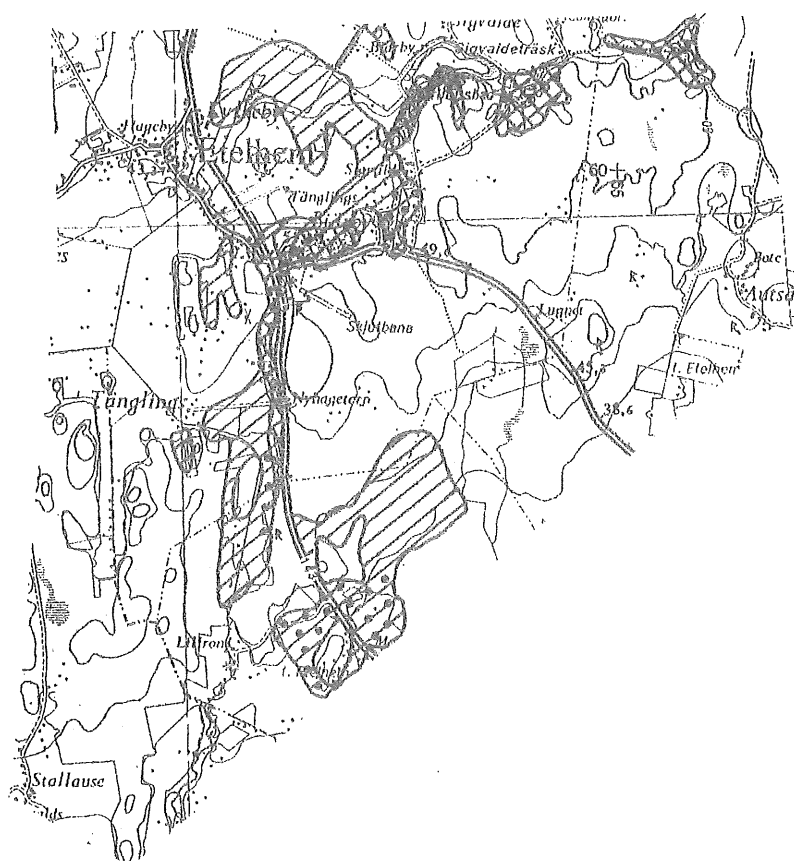
byggelse rester och stensträngssystem ligger tätt. Längst ned i sydväst finns en utlöpare till Stångabygden, och i sydost ligger ett område som hör samman med Garde. Perifert i förhållande till dessa bygders nuvarande odlade marker finner man ett flertal gravfält eller anhopningar av gravar.

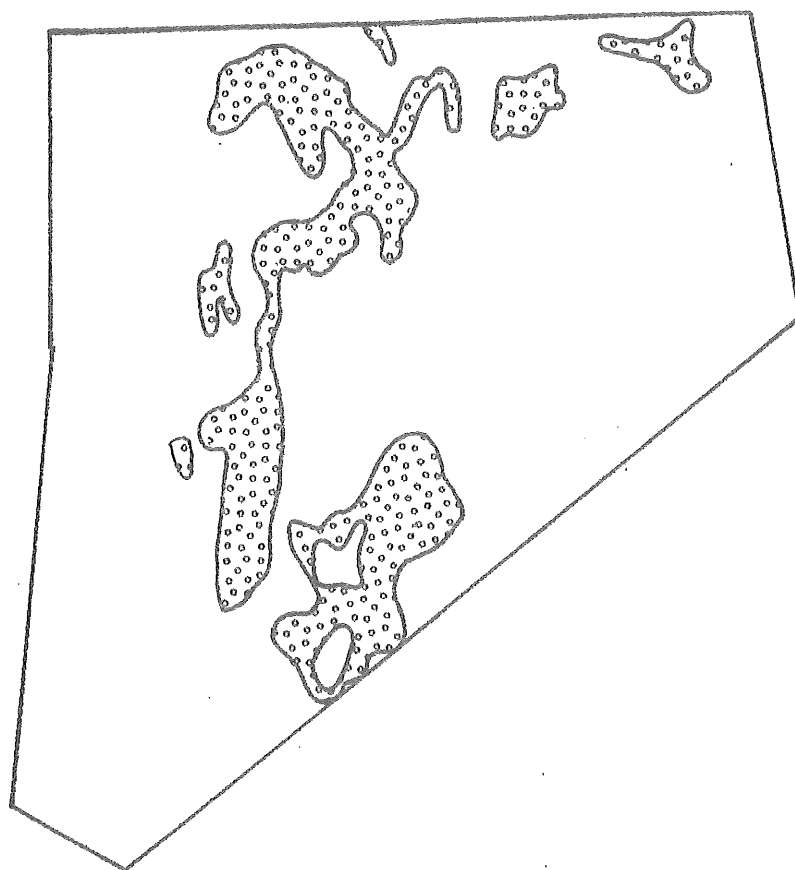
Gravarna ligger i allmänhet i anslutning till eller på grus- och sandavlagringarna, medan husgrunderna återfinns på vad som troligen är moränmarker.

Grusbrytning. - I den mäktiga avlagringen sydost om Sigvaldeträsk pågick täkt vid inventeringstillfället i ett flertal gropar. En stor täkt har också drivits rakt öster om m i Etelhem. Andra grustag finns söder om är i Bjärby, 750 m sydväst om Bjärby, vid Nyhage-torp samt 1,5 km öster om Sigvaldeträsk.

Klassificering. - Såväl i anslutning till Bjärby som vid Sigvalde har redan mycket stor åverkan skett på avlagringarna. Så som de ser ut i dag finns därför inga skäl som talar för att täkt borde vägras fortsätta. I samtliga fall föreslår jag därför klass 3 för avlagringarna, men jag förutsätter att en ingående landskapsplanering måste föregå fortsatta materialuttag.

Några stora materialmängder är det sannolikt inte tal om att utvinna inom området eftersom fornlämningarna begränsar rörelsefriheten väsentligt. Begränsad regional betydelse för grusförsörjningen får området men endast under en övergångsperiod, varefter det får intresse enbart för täckande av lokala behov.

103. *Tunglings*

103. *Tunglings*

104. LAU

Områdets omfattning. - Alskog-Littalskog-Svajde-Tuten-Aminne-Kauparve-Gannor-Garde-Bjärge-Alskog.

Beskrivning. - Från ett i huvudsak moräntäckt område i nordväst når man i sydostlig riktning genom området först fram till Ancylus-Littorina-komplexet mellan Alskog och Garde och sedan ned till strandavlagringarna som sträcker sig längs den nuvarande kusten från Ljugarn och söderut på ett par kilometers bredd.

Större delen av området är flackt. Lausbackar längst i söder avviker emellertid från detta intryck och uppvisar vackra klintpartier, särskilt i öster och norr, samt strandvallssuccessioner. På hjässan av Lausbackar finner man Ancylusvallen i ringform och längre ned utefter backarna påträffar man Littorinavallen, delvis dock ersatt av abrasionshak på i stort sett samma nivåer.

Vallarna består av sten, grus och sand, och avsnittsvis är klapperinslaget stort. Vanligen är skiktningen påfallande där färsk snitt kunnat studeras. Mäktigheterna varierar naturligtvis men når som mest mellan 3 och 4 m. Även ovanför Ancylusvallen finns en del strandvallar. Av dem återstår tyvärr endast litet.

Littorinavallens ring innehåller även en del grövre material, t.ex. mellan Mattsarve och Lau samt sydväst om Lau. Mäktigheten når som mest 3 m. Bitvis är det emellertid svårt att avgöra hur mycket av avlagringen som i sina inre delar består av berg och hur mycket som är grus och sand. Berggrunden torde till exempel utgöra en betydande del av den avsats som vägen följer närmast Lau.

Vid Snausarve c:a 3 km nordost om Lau finns det likaså en avlagring med grusigt-stenigt, alltså grovt, material, och den framträder som en bred, svagt välvd rygg där. Den grusförande avlagringen sydväst om Svajde är en tydligt utbildad strandvall.

Ancylusvallen mellan Alskog och Garde är flack, och den har ett i huvudsak sandigt material i ytan. Betydligt mera påfallande i landskapet än Ancylusvallen är de av sand uppbyggda kullar som ligger c:a 750 m söder om A i Alskog, där materialdjup på 5-6 m kunnat konstateras utan att den underliggande berggrunden påträffats.

Den som isälvsbildning markerade avlagringen väster om kullarna (rutmönstrad) är endast svagt framträdande i terrängen. Djupet där varierar på grund av en uppenbarligen mycket ojämn underliggande berggrundsytta, men 4-5 m har uppmätts i den södra halvan och c:a 2 m i den norra. Materialet växlar och varierar mellan sand och sten, men med en klar dominans för de finare fraktionerna.

Återstående avlagringar inom området utgörs av vidsträckta strandmaterialfält, där ytformerna är flacka och svåra att få grepp om, och där materialet vanligen består av sand och mo. Några större mäktigheter kan man inte vänta sig inom dessa avsnitt, och där skärningar påträffats, t.ex. i diken, har omkring 1 m observerats, ofta dock mindre.

Vegetation. - Där skog förekommer dominerar tallen. Tallskogen på Lausbackar är planterad.

Bebyggelse och vägar. - Bebyggelsen har samlats nära de kyrkor som finns inom området eller alldeles utanför

dess gränser. Särskilt tycks Garde ha dragit bebyggelse till sig. I Lausvik har en hel del fritidshus byggts.

Vägsystemet är iömligen rikt förgrenat, och vägarna mellan Alskog och Garde samt mellan Garde och Kauparve är de stora lederna. Småvägarna förekommer särskilt rikligt i Lausbackar.

Både vägar och byggnader påverkar klart områdets sand- och grusavlagringar.

Fornlämningar. - Fornlämningsbeståndet är rikligt. En betydande mängd bebyggelserester, varav ett par med imponerande mängder husgrunder markerade förekommer, men dessa ligger i allmänhet på moränmark, berg eller i gränzoner till dessa. Gravar och gravfält förekommer emellertid rikligt inom avlagringarna, minst rikligt dock i strandvallarna mellan Alskog och Garde och mest rikligt på nivåer omkring 10 m i landskapet omkring Lausbackar. På nivåer lägre än 10 m är det nästan fornlämningsfritt.

Grusbrytning. - Vid själva inventeringstillfället skedde grusutvinning 750 m söder om A i Alskog. Nära denna täkt finns ytterligare två tag. Flera stora gropar har öppnats i isälvsbildningen. Ett stort antal grusgropar av varierande storlek och utformning och grad av överväxthet finner man i avlagringarna på Lausbackar. De största och färskaste ingreppen där har skett i Ancyclusvallens västra och norra delar och i de innanför liggande vallarna. Soptippling har skett i ganska stor skala i gropen 1,5 km nordost om Lau. En del gamla täkter finns även i de grusförande avlagringarna nordost och sydväst om Lau, främst i nordost. Gamla gropar finns också i Ancyclusvallen öster om Garde.

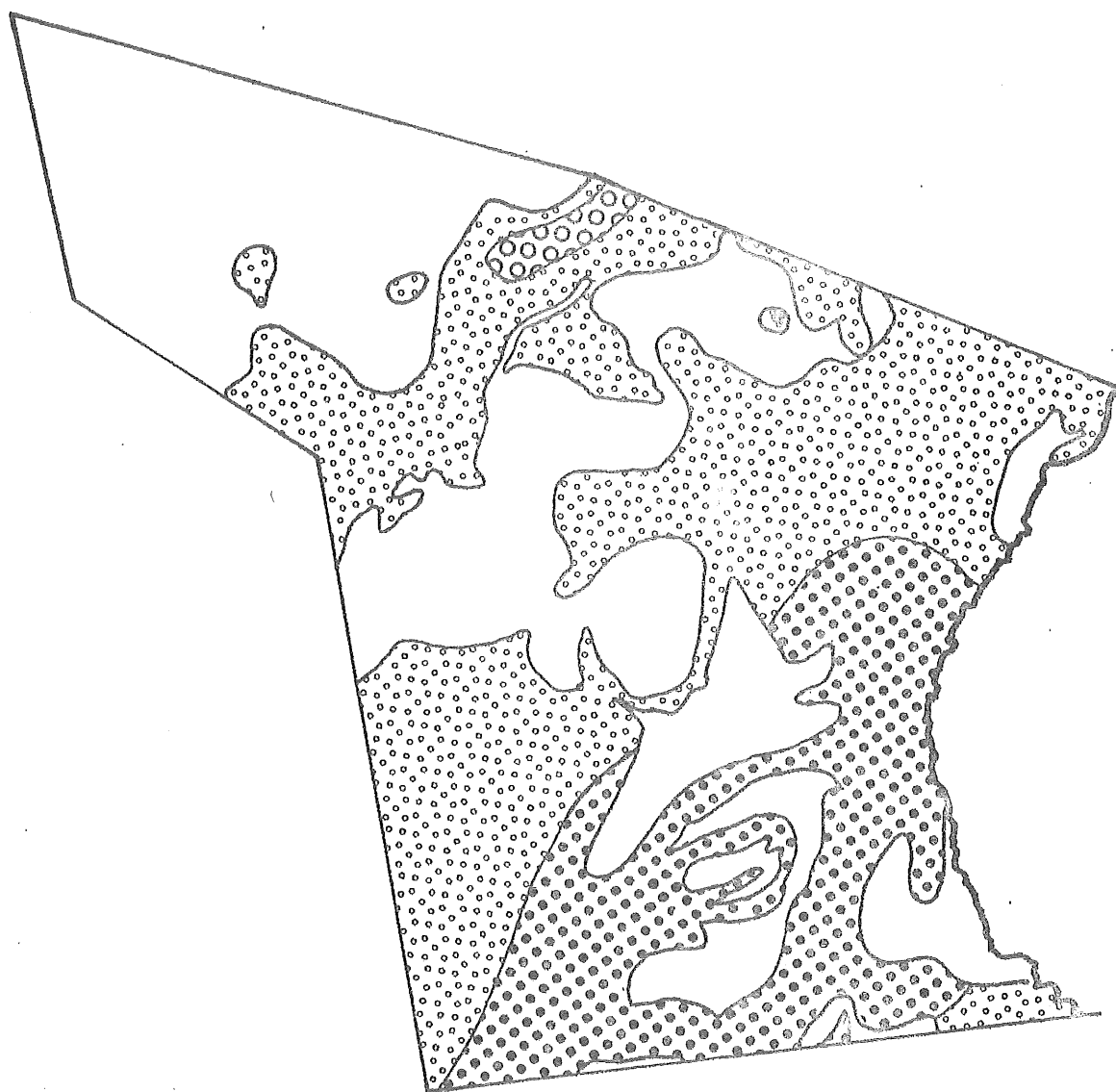
Klassificering. - De illa åtgångna Lausbackar har stort intresse ur såväl geologisk som vetenskapshistorisk synpunkt eftersom det var i Lausbackar som Henrik Munthe först undersökte om man även på Gotland kunde finna strandavlagringar med skal av snäckor och musslor i sig, så som tidigare hade skett i Estland. Det var med utgångspunkt från undersökningarna i Lau, som han blev i stånd att tolka hur Östersjön tidigare genomgått en utveckling med växlande marina och lakustrina stadier. Intresset för Lausbackar inskränker sig inte enbart till svenska geologer utan är klart geologiskt internationellt.

Jag föreslår därför att Lausbackar görs till föremål för en landskapsvårdsplan för att de viktiga avlagringarna skall kunna snyggas till och bli representativa på nytt för gotländska geologiska bildningar. Ett område som omfattar såväl backarna som ett ordentligt tilltaget kringliggande område föreslås därför få klass 1. Vidare föreslås ett stycke av Ancylus-Littorina-komplexet vid Alskog, en fortsättning på ett förslag från område 101 få klass 2. I övrigt föreslås klass 3.

I huvudsak förutsätts att endast avlagringarna sydväst om Snausarve kan göras till föremål för viss, kontrollerad täktverksamhet. Några verkligt stora materialmängder torde det inte finnas inom detta område som främst får lokal eller begränsat regional betydelse inom Gotlands grusförsörjning.

104. Lau

105. STÅNGA

Områdets omfattning. - Botvalde-Stenstugu-Österlings-Ganne-Västerlaus-Sindarve-Kauparve-Salands-Duckarve-Bögs-Botvalde.

Beskrivning. - Centralt inom området ligger den stora, nu dikade och odlade Stånga myr. På ömse sidor om sig har den vidsträckta strandavlagringar, varav den östra, Stånga malm, har en kärna som betecknats som isälvsbildning på den geologiska kartan, och som här har framställts med rutmönstrad beteckning. I norr och nordost möter sedan moräntäckta marker.

I motsats till Linde-Lojsta-Tunglings-områdena i norr uppvisar Stånga inte några dramatiska höjdväxlingar. Det är ett flackt område där tre mycket jämna huvudkomponenter urskiljs.

I isälvsavlagringarnas östra del finns Ancylusvallen utbildad, och den har mellan de båda isälvsformationerna en vacker ryggform, och utgör ett av de få morfologiskt väl avgränsade avsnitten inom området.

Öster om Ancylusgränsen möter så strandavlagringar som framför allt har sand och mo i ytan, men avsnittsvis finns inblandning av grövre material, såsom i den flackt välvda rygg som upptas av stigen och vägen från Ganne mot nordnordväst.

Det uppgrävda materialet ur dammen sydost om Stånga domineras av sand och mo, och detsamma gäller för materialet i avlagringen söder och sydväst om Myrungs. I det sydvästligaste områdeshörnet påträffas en del stenigt-grusigt material.

Mellan Stånga och Stenstugu är Ancyclusvallen flackt välvd och inte särskilt tydligt framträdande. Samma gäller för avsnittet från Salands mot ostnordost, där Ancyclusvallen endast kan urskiljas i landskapet inom några avsnitt.

Vid Salands finns det grusiga avlagringar, men djupet på dem är inte närmare bekant. Djupsiffror saknas för övrigt från de flesta av bildningarna inom området.

Flygsandsbildningar har iakttagits nordost om Sindarve.

Vegetation. - Tallskog dominerar.

Bebyggelse och vägar. - Förutom den täta bebyggelsen vid Stånga finns det en spridd bebyggelse. Av vägarna är väg 143 till stora delar anlagd på isälvsbildningarna och Ancyclusvallen i kanten av dessa och binder där stora materialmassor. Vagnätet i övrigt är inte särskilt finmaskigt, och det påverkar i mindre utsträckning materialförekomsterna.

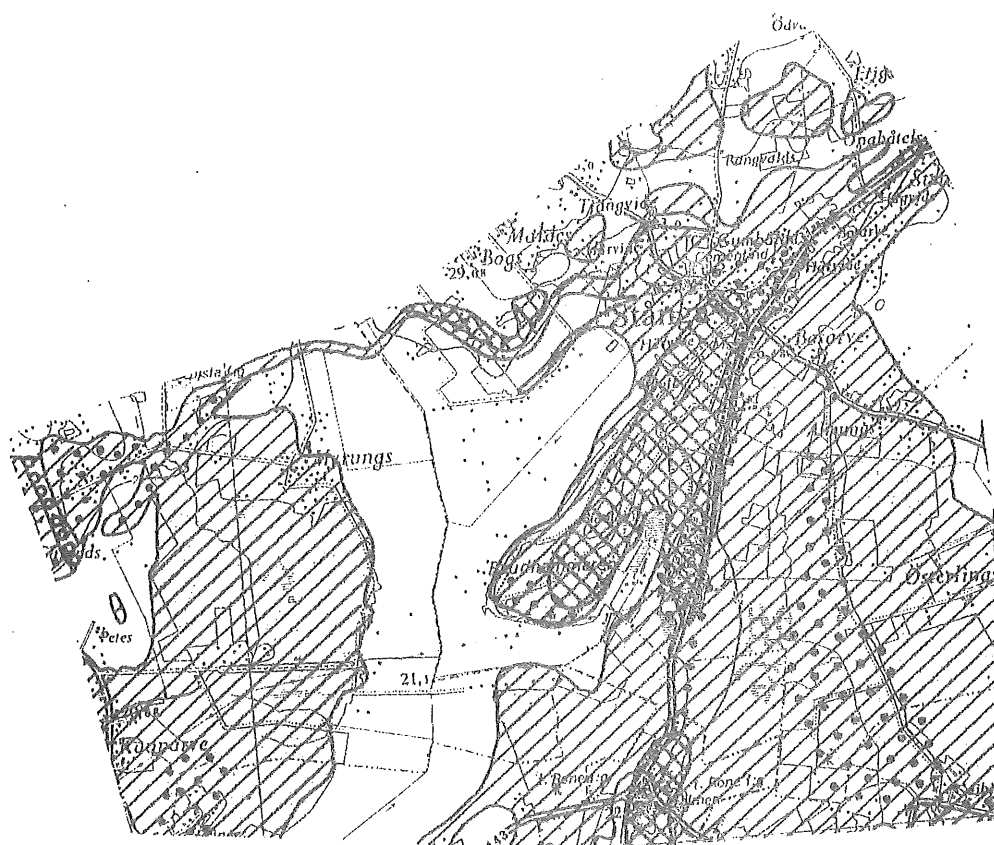
Fornlämningar. - Fornlämningsbeståndet är inte så värt rikligt. Några bebyggelserester med tillhörande gravar finns i Stångaområdet, men de ligger där norr om de egentliga avlagringarna, snarast på moränmark. I de sydligaste områdesdelarna finns det ytterligare en ansamling husgrunder och gravar. De ligger på sandiga avlagringar i huvudsak, och verkar inte förekomma i närheten av mera värdefulla materialfyndigheter.

Grusbrytning. - I Stångaavlagringens södra del (den östra gräsen) samt omkring vägskalet i den södra avlagringen finns stora täkter. Små gropar har observerats nära Kauparve.

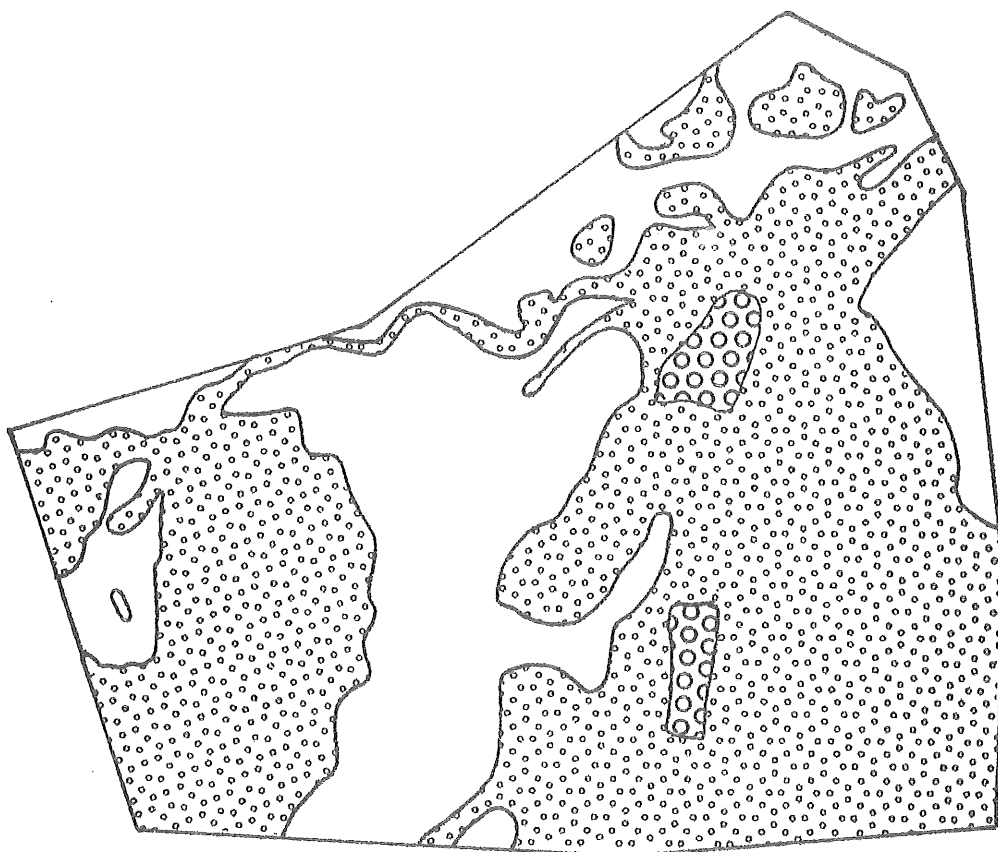
Klassificering. - De delar av Stångaavlagringen som ligger närmast samhället bör inte ytterligare utnyttjas för täkt: Klass 2. Ancylusvallen mellan de båda isälvsbildningarna har en så vacker utbildning att den om möjligt bör undantas från en utvidgad täktverksamhet: Klass 2. Övriga områden har inga sådana särpräglade drag att hög skyddsklass är motiverad: klass 3.

En utvidgad täktverksamhet i Stånga är tänkbar. Ytterligare täkt borde kunna ske i Kauparvefältet. Området har fortfarande stort intresse för regional grusförsörjning på södra Gotland.

105. Stånga

105. Stånga

106. LYE

Områdets omfattning. - Garde-Tälleby-Bönde-Botels-Alvare-Häffride-Änges-Ganne-Österlings-Stenstugu- 1 km norr om Lye-Garde.

Beskrivning. - Hela området har fått sin karaktär av vidsträckta strandavlagringar. De har en, grovt räknat, öst-västlig huvudriktning, och mellan dem ligger endera stora ytor med moränmaterial eller vidsträckta myrar. Morfologin är genomgående flack.

De vidsträckta strandavlagringarna domineras av finkorniga kornstorlekar, främst mo. Djupförhållandena är för det mesta okända, men på ett par ställen når man ned till underlaget, och djupet visar sig då ligga omkring 1 m.

Ancylusvallen finns markerad mellan Garde och Manngårde på geologiska kartan och skall längre västerut representeras av en erosionsterrass. Vallen har en flack utbildning, är irte särskilt välmarkerad i landskapet, och materialmängderna förefaller vara små. Materialet är sand och mo och ibland grus.

Littorinavallen utgörs av den strandmaterialsträng som markerats från nordväst om Lyrungs mot nordost. Den fortsätter söder om Svartdalarväte och fram till Tälleby och Krykebols. Den har en snarlik utbildning som Ancylusvallen. Sydväst om Tälleby, just vid Svartdalar väte, bildar den en låg, flackt välvd rygg med en bredd av 75-100 m. Den distala sidan (den "norra") är brantare. Den smalnar av mot nordost och blir 25 m bred och ganska låg. Materialet är ungefär likadant som i Ancylusvallen, sandigt-moigt med grusinlagring ställvis.

Vid Ganne och vidare mot sydost intill vägen mot Burs finns en grusförande avlagring, en fortsättning på den avlagring som beskrivits på område 105, Stånga. Den har även här en flack överyta men med klar karaktär av strandvall.

Nordost om Ljugäannes finns en grusförande avlagring med tydlig ryggform. Ytmaterialet är emellertid mycket kantigt och liknar morän betydligt mer än strandmaterial.

Vegetation. - I de skogklädda delarna dominerar tall.

Bebyggelse och vägar. - Bebyggelsen är samlad till områdets ytterkanter med den största ansamlingen i anslutning till Ancylusvallen och Littorinavallen vid Österlings. De stora vägarna finner man också i områdets ytterkanter, och väg 144 är helt bunden till Ancylusvallen. Delar av vägen mellan Dals och Ganne följer Littorinavallen, i de centrala delarna finns åtskilliga små vägar, de flesta för jordbrukets behov.

Vägarna i synnerhet påverkar de delar av områdets avlagringar som skulle kunna innehålla täktbara material. Bebyggelsen ligger i mindre utsträckning på dessa bildningar.

Fornlämningar. - Den övervägande delen av det inte alltför täta fornlämningsbeståndet ligger på eller i anslutning till Ancylusvallen. I mindre omfattning förekommer fornlämningar även på Littorinavallen.

Några husgrunder finns norr om Ganne på moränmark och stensträngsindikationer finns vid Sigulds och ostnordost om Ljugäannes på ekonomiska kartan.

Grusbrytning. - Vid inventeringen förekom inte någon grusbrytning inom området. Däremot finns det ganska många äldre täkter, i första hand i Ancylusvallen på ömse sidor om vägen mellan Garde och Lye. Några gamla gropar finns även vid Tällungs och vid Ganne.

Klassificering. - Inga formationer av mera uppseendeväckande slag har inventerats inom området, som i och för sig innehåller ganska stora materialmängder. Tyvärr är mycket små avsnitt lämpade för täkt ur materialsynpunkt. Hela området förs därför till klass 3.

Området saknar betydelse för annan grusförsörjning än den rent lokala.

107. NÄR

Områdets omfattning. - Kauparve-Nyudden-Nabban-Djaupdy-Virudden-Maldes-Galtungs-Hägvide-Alvare-Gannor-Kauparve.

Beskrivning. - Området är mycket speciellt och täcks nästan helt med strandavlagringar. En liten kustklint, delvis pålagrad med strandmaterial eller vittringsjord, finns vid Nyudden. Huvudintrycket av morfologin är att den är mycket flack.

De sydöstra och östra delarna uppvisar en avvikande bild gentemot den annars genomgående flackheten, och mjukt rundade kullar och ryggar omväxlar med delar där. I dessa ryggar förekommer en hel del klappermaterial, delvis med en mellanmassa av sand och mo. Djupen är inte närmare kända, men en väsentlig del av dessa former torde återgå på den underliggande berggrundens ytgestaltning, och det är därför inte några större materialdjup som förväntas.

Inom övriga delar av området dominerar sandiga, mest moiga sediment med i allmänhet tämligen moderata djup. Ibland har djupförhållandena kunnat studeras, till exempel i dikesskärningar, och det visar sig att förhållandena växlar. En del fall har bara visat på ett par decimeters sedimentmaktigheter.

Vegetation. - Den största delen av området är öppet landskap, odlat eller betat. Några dungar med tallskog förekommer, bland annat ett avsnitt på Hammaren med utomordentligt vacker, och synnerligen skyddsvärd, betad skog.

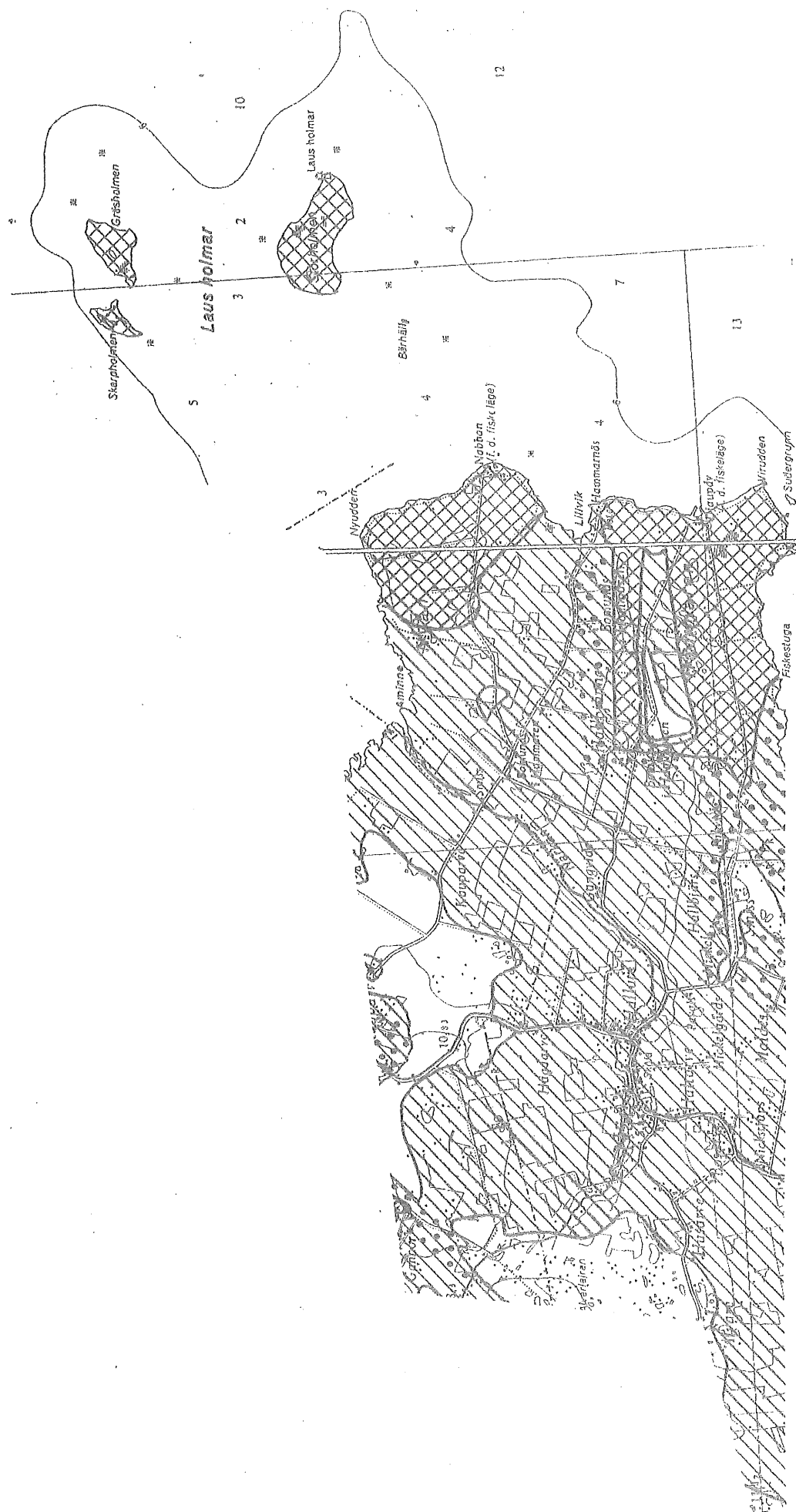
Bebyggelse och vägar. - En viss ansamling av bebyggelse finns vid När, men i övrigt är bebyggelsen gles och har karaktären av enstaka gårdar. Ett mycket väl utvecklat och tättnät av - mestadels körbara - småvägar finns. Vägar har två huvudriktningar: öst-väst och nord-syd.

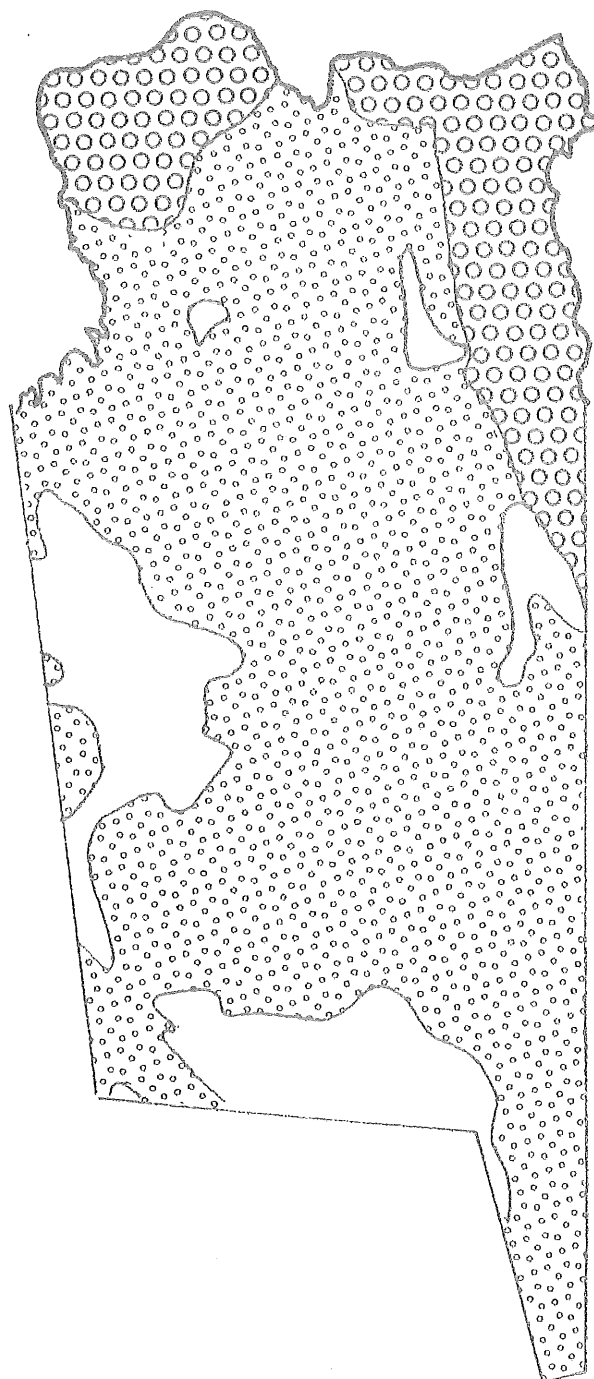
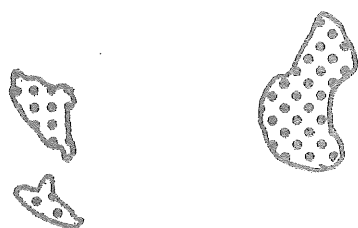
Fornlämningar. - Fornlämningarna är relativt få och finns koncentrerade till områdets västra delar. Norr och nordost om När finns ett par husgrundsgrupper och ytterligare en bebyggelserest finner man söder om Alvarer. I endast obetydlig omfattning påverkar fornlämningar avlagringarna.

Grusbrytning. - Ingen aktiv brytning av grus förekom inom området vid inventeringen, men en del äldre täkter i varierande grad av överväxning förekommer. Vid infarten till Maldes, c:a 500 m sydväst om H i Hammaren, och 600 m väster om Nabban finns två stycken.

Klassificering. - Något område, lämpat för täktverksamhet är detta inte, men det är heller inte ett område med höga krav på skyddsföreskrifter sett ur vetenskaplig synpunkt. Öarna utanför kusten ges dock ett generellt klass 1-skydd. Det böljande landskapet längst ut på Hammaren och Nyan har emellertid landskapliga värden som gör att försiktighet bör iakttas med dess hantering: klass 2. I övrigt klass 3.

Som grusproducerande område får detta på sin höjd betydelse för lokal försörjning.

108. HEMSE

Områdets omfattning. - Sindarve-2 km öster om Sindarve-Jaksarve-Gandarve-Rommunds-St. Havor-2 km norr om St. Havor-Ocksarve-Sindarve.

Beskrivning. - Grovt räknat från norr till söder, från Sindarve till strax öster om Soltorp, genomkorsar Ancy-lusvallen området mellan Mästermyrs utlöpare vid Havor och L. Rindome och Alv-myr öster om Alva. Anslutna till myrarna ligger moränytor och avsnitt med endast tunna material på berget. I det senare fallet är det emellertid tveksamt om det alltid rör sig om vittrings-material.

Vallen är bitvis ganska mäktigt utformad med en relativt brant västsida och en diffus östlig begränsning. Denna typ av utformning är att återföra på en berg-grundsmorfologisk utformning av underlaget till vallen.

Intill Ancy-lusvallen har avsnittsvis flacka sediment-ytor med strandmaterial bildats. Ibland har också val-lar utbildats i ytan. Materialet i strandvallarna är moigt-sandigt med inlagring av grus och sten flerstädes, ofta i linser och lager. Jorddjupen kan vara anmärk-ningsvärt stora och uppgå till 4 m och mer i enstaka fall.

Förutom Ancy-luskomplexet finns ytterligare en större avlagring, nämligen den vid St. Havor. Den gränsar till olika myrområden, och det är svårt att få grepp om dess verkliga begränsningslinjer. Den geologiska kartans bild stämmer i varje fall inte. Materialet är sandigt och moigt i ytan.

Vegetation. - Tallskog överväger, men det finns även betydande mängder inslag av lövskog särskilt i de västra delarna. Längs foten av Ancylusvallen västerut är terrängen ganska fuktig, och här påträffas i en bård från Hemse och söderut nästan ända till Fide en intressant lövrik vegetationstyp, sannolikt med rötter i gamla men nu vanhävdade ängen.

Bebyggelse och vägar. - Bebyggelsen och de stora vägarna följer Ancylusvallen, Den tätaste bebyggelsen finns i Hemse, men en anmärkningsvärd mängd byggnader finner man även i Alva. Vägarna och bebyggelsen stänger i mycket stor omfattning Ancylusvallens materialmassor för täkt.

Fornlämningar. - Bortsett från några gravar söder om Davide och vid Kauparve sydost om Alva är fornlämningarna med få undantag koncentrerade till moränområdena och myrstränderna väster om Ancylusvallen. Tre fornborgar och flera bebyggelserester finns i anslutning till den oklara avlagringen vid St Havor och dessutom ett stort antal gravar. Endast i liten omfattning finns fornlämningar på Ancylusvallen.

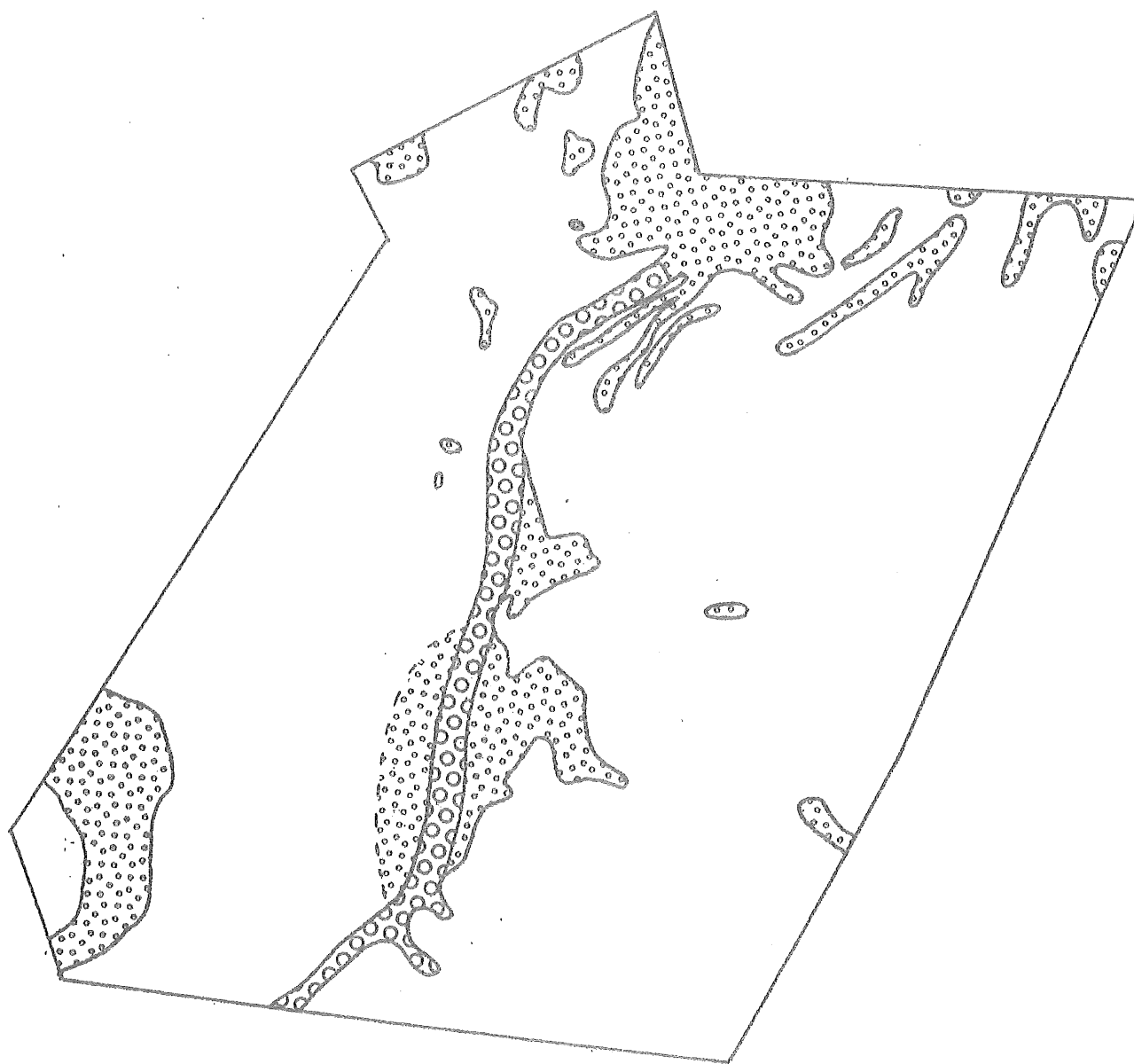
Grusbrytning. - Ingen aktiv grusbrytning av någon omfattning förekom inom området vid inventeringen. En hel del gamla gropar finns emellertid i Ancylusvallen samt nära den gamla järnvägsbanken öster om vallen i avlagringen nordnordost om Alva.

Klassificering. - Ancylusvallen har ett betydande värde såväl som landskapligt element som ur vetenskaplig synpunkt inom området. Den ges därför klass 2 för hela sträckningen. I övrigt föreslås klass 3.

Eftersom Ancylusvallen är bunden av vägar och bebyggelse till största delen, och eftersom den är den enda formation inom området med några materialmängder ingående i sig blir området ganska betydelselöst ur grusförsörjningssynpunkt.

108. Hemse

109. BURS

Områdets omfattning. - Västerlaus-Ganne-Ammunde-Tomte-Rone-Jacksarve-Västerlaus.

Beskrivning. - Ancylusvallen löper i en båge från norr mot sydost och vidare mot sydväst och är den dominerande bildningen inom området. Längst i öster förekommer areellt betydande strandavlagringar. Mellan dessa strandbildningar finner man moränytor, och väster om Ancylusvallen ligger den stora men nu dikade och odlade Ronmyr.

Den flacka terrängen inom områdena ännu längre mot öster fortsätter in i detta område i svagt definierade och morfologiskt ganska odifferentierade avlagringar. Den mest framträdande bildningen är Ancylusvallen.

Grovt strandmaterial finns framför allt i Ancylusvallen, där det finns inblandat i en mellanmassa som huvudsakligen är sandig. I Ancylusvallen har jorddjup på drygt 3 m mätts upp, men det finns sannolikt större djup på flera håll. På ömse sidor om vallen förekommer mindre strandvallar parallellt med den.

Grusförande avlagringar har vidare noterats nordost om Stale och sydost om Ganne i ryggformade bildningar. Den mest framträdande av dem är den som ligger sydost om Ganne.

Vegetation. - Tall överväger inom de skogklädda områdena.

Bebyggelse och vägar. - Bebyggelsen är tät i Rone och Burs men i övrigt förekommer den glest spridd utefter

vägarna, av vilka den mellan Rone och Burs respektive Stånga och Rone är de största. Ett ganska rikt nät småvägar förekommer.

Vägarna påverkar i betydande omfattning både Ancylusvallen och övriga avlagringar som skulle kunna innehålla täktbara material.

Fornlämningar. - Fornlämningsbeståndet är tämligen litet, och de gravar och gravfält som finns ligger i stor utsträckning på Ancylusvallen. En bebyggelserest ligger vid Findarve. I viss utsträckning påverkas de möjligen täktbara materialmängderna av gravarna.

Grusbrytning. - Någon aktiv grusbrytning konstaterades ej under inventeringen. Ett stort antal äldre täkter förekommer emellertid, främst i Ancylusvallen vid Roes, Burge och Flors och dessutom i avlagringen från Ganne mot sydost, vid Hanne, vid Sigdes samt 500 m nordost om Stale.

Klassificering. - Större delen av Ancylusvallen har en mycket vacker utbildning och är dessutom betydelsefull för landskapets utformning, inte minst i den östliga begränsningen mot Ronmyr. Den övervägande delen av vallen föreslås därför få klass 2 medan återstoden av området för klass 3.

Området kan få viss betydelse för den lokala, möjligen även för den begränsat regionala, grusförsörjningen.

109. *Burs*

110. NÄRS HOLMEN

Områdets omfattning. - Maldes-Glasskär-När-Kapellet-Hörte-2,5 km västsydväst om Hörte-Ammaunds-L.Gläves-Alvars-Maldes.

Beskrivning. - Praktiskt taget hela området är täckt med strandmaterial. En klintsträckning i väst-östlig riktning mellan Hemmor och Ammunde begränsar en liten berggrundsplatå där såväl Littorinagränsen som Ancylovallen finns utbildade.

Det övervägande intryck som man får av området är att det är flackt, men att enstaka kullar och höjdpartier förekommer, särskilt inom höjdstråket mellan Ammunde och Tiricker och vid kullarna som omger Pilgårds.

Höjdsträckningen mellan Ammunde och Tiricker är en klint, som delvis är pålagrad med klappermaterial. Den är emellertid sönderbruten av äldre stenbrott och kalkugnar. Materialet i strandvallarna är genomgående ganska grovt och mestadels klapperartat.

De grusförande avlagringarna breder ut sig mot söder och sydväst samt mot öster, och de har delvis strandvallar i ytan även där. Framför allt öster om Pilgårds och på Närsholmen är vallarna utomordentligt vackert utbildade.

Närsholmen har ett strandvallslandskap som är mycket fint, ett av de vackraste på hela Gotland, och intrycket av det vackert utbildade landskapet förstärks av att det samtidigt är ett välhävdat beteslandskap. Detta är särskilt fint inom holmens nordligaste del. Enbuskarna är i stor utsträckning "savann-betade", det

vill säga att stammarna upp till en dryg meters höjd är kala och utan kvistar, medan det där ovanför finns plymer med kvistar och barr kvar, till vilka lammen inte nått upp.

Även väster om Kapellet finns det vackra strandvalls-system, men de är inte på långt när så vackert utbildade som ute på Närsholmen.

Väster om Hörte blir blockrikedomen allt större i strandzonen, och en kulmination i blockfrekvensen förekommer inom område 116. Blocken är i allmänhet av urbergsmaterial.

I Littorinavallen söder om L. Gläves påträffades 89 % kalksten, 7 % urbergsmaterial samt 4 % sandsten. På Närsholmen var kalkstensandelen 63 %, urbergsmaterialet uppgick till 29 % och sandstenen till 8 % i strandlinjen.

Vegetation. - De skogklädda delarna domineras av tallskog. I strandzonen samt inom de betade arealerna blandas enbuskar och tallar.

Bebyggelse och vägar. - Bebyggelsen är gles, och den består till övervägande delen av fritidshus. Ett tämligen tätt vägnät förekommer.

Fornlämningar. - I de sydvästra delarna finns det rikligt med fornlämningar. Det rör sig mest om enstaka gravar men det finns också några betydande gravfält. De påverkar endast i mycket måttlig omfattning de brytvärda grus- och sandmaterialen inom området.

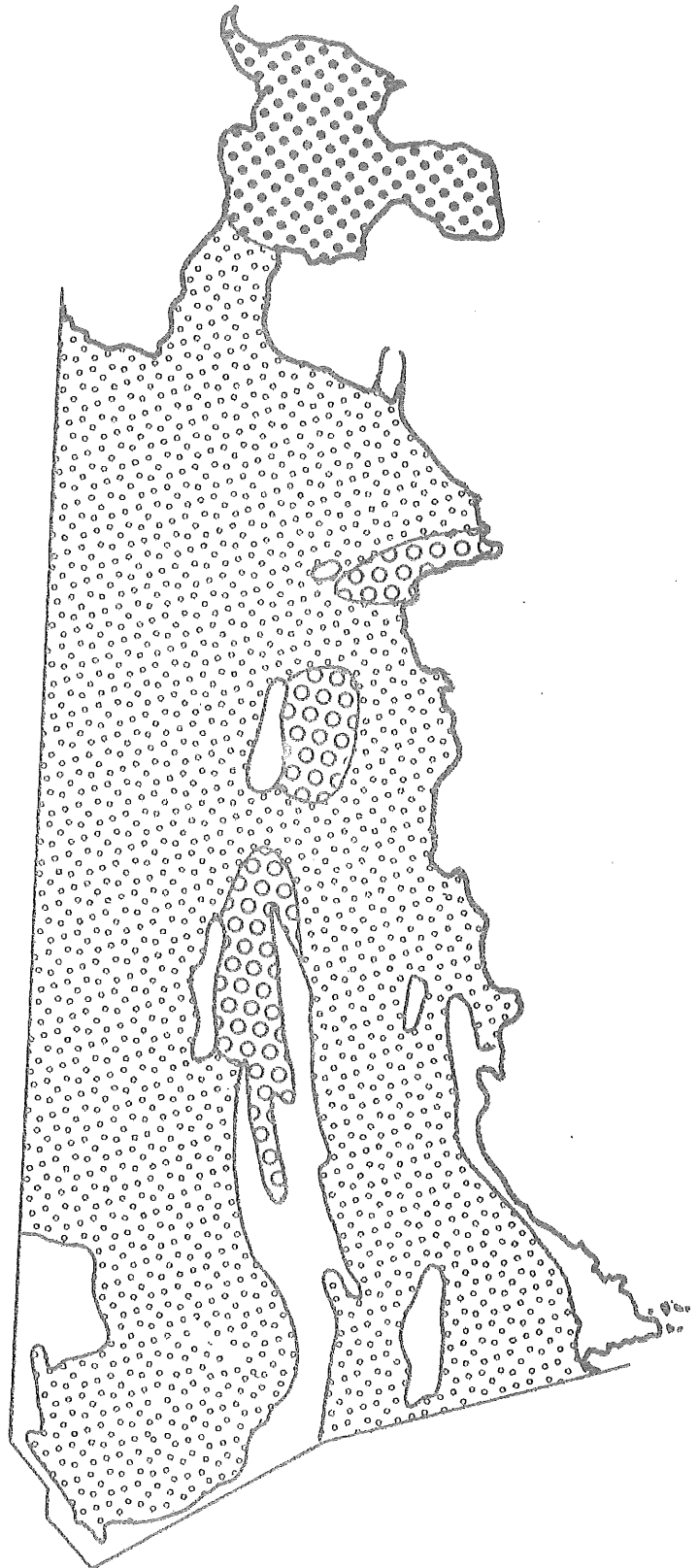
Grusbrytning. - På Närsholmens södra del finns en stor och illa skött grustäkt från Kroken fram till fyren och en ful grop finns vid Närsholmens östligaste del nere vid stranden. Från stranden norr om Närshamn fortsätter en serie täkter nästan oavbrutna av orörd natur ända fram till det omedelbara grannskapet av Kapellet. Vid Pilgårds, från Tiricker till Ammunds (mest på Burgens sydsida) och även i Littorinavallen, utefter hela sträckningen av den där, finns många äldre men även några färskare täkter.

Klassificering. - Själva Närsholmen är ett typiskt klass 1-objekt, och är det i synnerhet som en kombination av sitt vackra strandvallslandskap och sin välhåvdade betesmiljö. Återstoden av området är litet svårbedömt eftersom så många ingrepp har skett och ingen städning förekommit. Man skulle vilja ha en landskapsvårdsplan upprättad för miljön innanför Pilgårdsvik och Hörte som bas för slutgiltiga ställningstaganden. I avsaknad av en sådan blir därför bedömningen med nödvändighet ganska preliminär. Landskapet med de grusiga avlagringarna öster om Tiricker och mot norr förbi Frigges upp till Maldes är så flackt att man inte utan synnerliga men för kulturlandskapet kan placera täkter där. Just vid Tiricker måste det i alla fall bli minst klass 2. Samma bedömning gäller innanför Pilgårdsviken ned till Kapellet, klass 2.

Tungan upp på burgen från Tiricker mot väster och nordväst ges även den klass 2 medan övriga delar av området ges klass 3.

Några grusmängder för regional grusförsörjning kan man inte få ut ur området, men däremot finns en hel del möjligheter till husbehovstäckter om dessa sätts in i landskapet med finesse. Åtskilligt med material kommer även att frigöras om en landskapsvårdsplan med städning av äldre täkter sätts in.

110. Närsholmen

III. KVÄNNAKERSHAMN

Områdets omfattning. - Lindarve-Snoder-Sandskallen-Kvännakershamn-Fugelskär-Gärdsbacke-Lindarve.

Beskrivning. - Längs stranden finns ett brett bälte med strandavlagringar. I den norra delen är avlagringarna flacka och inte särskilt differentierade morfologiskt. Vid Kvännakershamn och söder därom blir strandvallsnaturen mera framträdande, och särskilt välutvecklad sådan natur finner man vid Sandskallen. Vattnet utanför är ganska långgrunt och blockrikedomen är avsnittsvis ganska stor.

I själva avlagringen varierar sammansättningen en del, och man kan säga att det sandiga inslaget tilltar mot norr. Öster om Sanden förefaller det som om en ganska stor del av materialet utgörs av flygsand fördelat på låga ryggar i landskapet.

Framför allt i de nordligaste delarna, närmast innanför strandkanten förekommer flacka och försumpade områden, en del med mycket rik gräsväxt. I områdets inre delar finns endera flacka moränytor eller avsnitt som på den geologiska kartan betecknats som "berg i dagen". I båda fallen är det omöjligt att säga säkert huruvida det rör sig om verkliga moränytor eller om det i stället är fråga om stora avsnitt med vittrat berg, där vittringsmaterialet förekommer tillsammans med block.

I en strandvall ostnordost om Snoderviken var bergartsinnehållet 98 % kalksten, 1 % urberg och 1 % sandsten.

Vegetation. - Inom skogklädda delar dominerar tallskog, oftast lågvuxen och med inslag av en i torrare delar och björk/gran i fuktigare. Stora avsnitt är försumpade i inlandsdelarna. Ett ganska vackert beteslandskap finns vid Sandskallen.

Bebyggelse och vägar. - En del fritidsbebyggelse förekommer, men inte ens denna är särskilt tät. Huvuddelen av området är skogklädd, och några få vägar når ned till stranden från inlandet.

Fornlämningar. - Fornlämningsbeståndet är glest. Det består dels av några enstaka gravar eller grupper av gravar inom områdets norra delar, dels av ett husgrundskomplex på gränsen mellan hällmarksområdena och strandvallislandskapet sydost om Kvännakershamn. De påverkar inte områdets potential som grusförsörjningsobjekt.

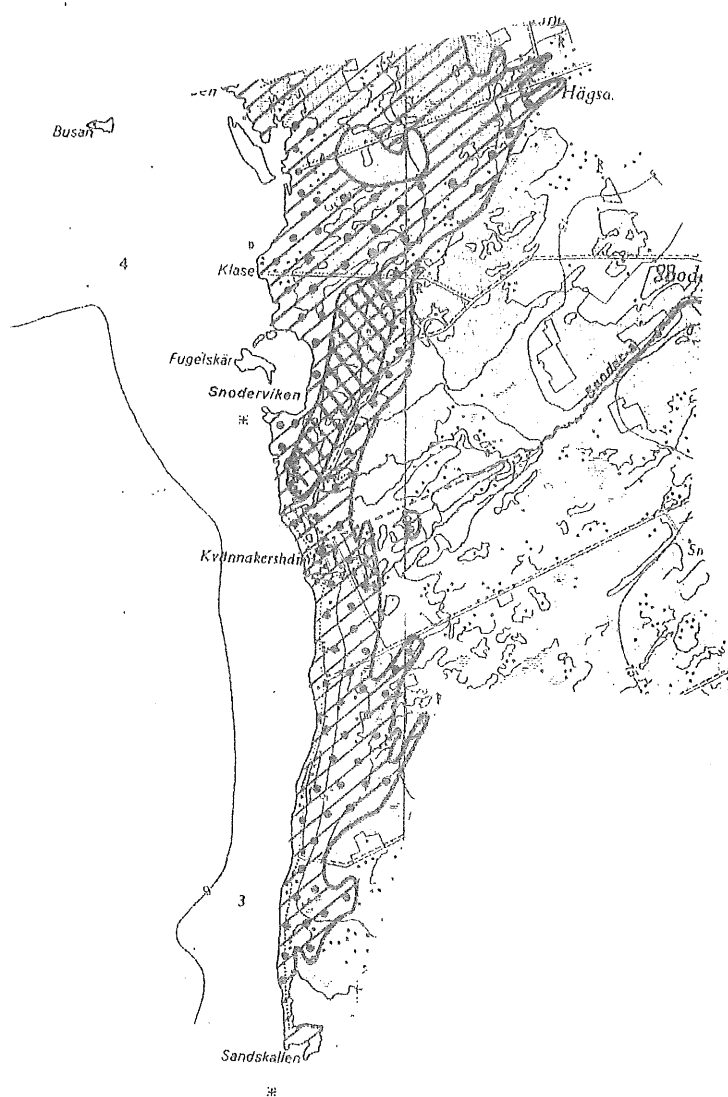
Grusbrytning. - Någon aktiv grusbrytning förekom inte inom området vid inventeringstillfället och inte heller vid besöket där vid översiktsbedömningen. Mindre gropar, de flesta äldre, förekommer emellertid, och den värsta ligger vis stranden söder om vägen c:a 1 km norr om Sandskallen. Mera betydande gropar finns öster och ostnordost om Snoderviken.

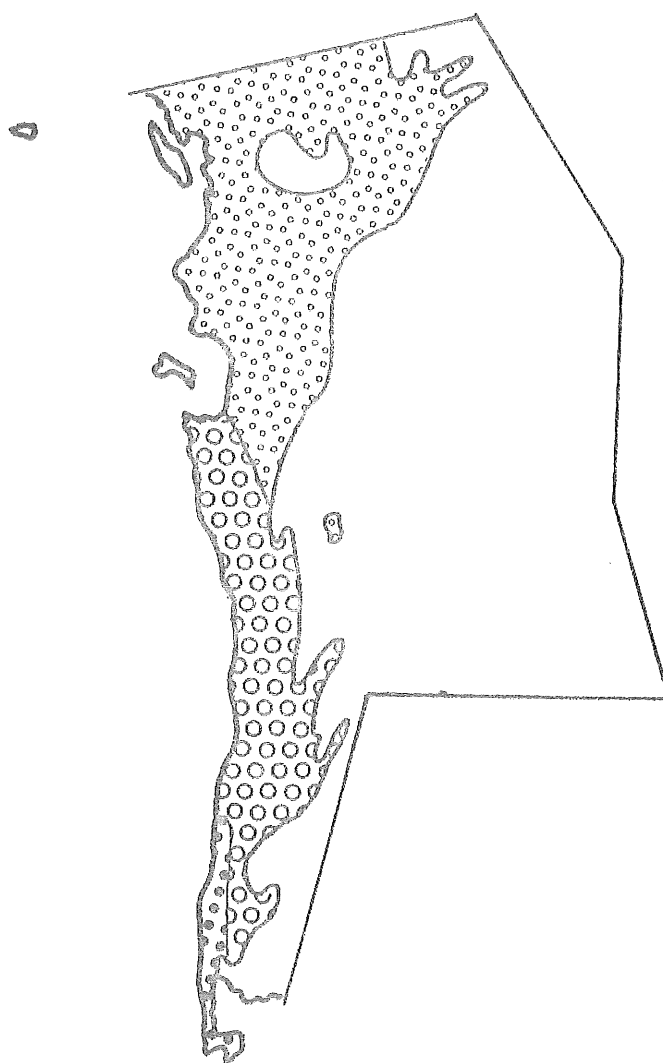
Klassificering. - Den sydligaste delen av området, Sandskallen, klass 1. Strandvallarna där är mycket vackert utbildade. Det likaledes vackert utbildade strandvallislandskapet norr ut längs stranden så högt som till 500 m norr om h i Kvännakershamn får klass 2, medan återstoden av bladet ges klass 3.

Någon betydelse för den regionala grusförsörjningen har området inte och kommer aldrig att kunna få.

Tyvärr kan det få betydelse för den lokala, husbehovsförsörjningen särskilt vid en exploatering med fritidsbebyggelse, och skyddsåtgärder föreslås därför skyndsamt insatta för avsnitten som givits klass 1 och 2 i avsikt att förhindra täkt där. Annan exploatering, fritidsbyggenskap har ifrågasatts i ganska stor skala vid Kvännakershamn, och en välplanerad sådan bör kunna tillåtas.

111. Kvännakershamn

111. *Kvännakershamn*

112. HABLINGBO

Områdets omfattning. - Stenstugu-St.Havor-Rommunds-1 km öster om Rommunds-0,7 km sydost om Hablingbo-Medebys-2 km väster om Medebys-Snoder-Siglaajvs-Stenstugu.

Beskrivning. - Området kan i princip indelas i två avsnitt, nämligen ett västligt, där grunda moränavlagringar och tunna vittringsjordar täcker berget, och ett östligt med generellt kraftigare jordtäckte, och där myrar och sandiga strandavlagringar förekommer.

I det västra avsnittet utgörs det mest påtagliga höjdstråket av Littorinavallen som löper från nordväst mot sydost, från nordväst om Mickels ned till sydväst om Hablingbo kyrka. Littorinavallen är ofta mycket beskeddligt utbildad, särskilt i de nordvästligaste delarna, och den har 20-30 meters bredd och vanligen endast omkring en meters mäktighet. I delen från Medebys ned mot strax norr om Stjups är den något kraftigare, men inte ens där får den några kraftigare dimensioner. Utefter den nordöstra sidan av vallen vid Medebys finns ett nu dikat myrkomplex.

Omkring Hablingbo kyrka vidgar sig ett större område med strandavlagringar. Materialsammansättningen är stenig-grusig-sandig, och i tillgängliga skärningar påträffas ofta skalnlagringar i gruset. Mäktigheten kan variera ganska mycket, och som mest har tre meter noterats. Under det steniga-grusiga-sandiga lagret har ibland sandig-moig massa konstaterats i uthålliga skikt, och i ett fall, 0,8 km nordost om Hablingbo, följer under molagret ett torvskikt.

Öster om den stora strandavlagringen vid Hablingbo ligger ett par ganska stora men nu totalt utdikade och uppodlade myrar, nämligen Vasstäde myr omedelbart öster om strandavlagringen, och Burgakarmyr sydväst om Gimbrings.

Längst i öster följer ett nytt moränparti.

Vid Vasstäde förekom 77 % kalksten, 13 % urbergsmaterial och 10 % sandsten i materialet.

Vegetation. - Där skogbeväxning förekommer, det vill säga i områdets västra delar förekommer en gles och mestadels lågvuxen tallskog. Ibland finns inslag av gran och björk.

Bebyggelse och vägar. - I de västra delarna av området är bebyggelsen särskilt gles, och detsamma kan sägas om vägnätet. Vid Medebys och Hablingbo har dock en viss tätare bebyggelse koncentrerats. Omkring hälften av området är odlat.

Fornlämningar. - Fornlämningsbeståndet är tämligen litet, i varje fall vad beträffar de fornlämningar som är synliga ovan jord och som påträffades av fornminnesinventeringen. 500 m västnordväst om Lukase ligger ett husgrundskomplex och ett annat finner man sydost om Medebys. Ett stensträngssystem avtecknar sig i kartbilden på den ekonomiska kartan c. 500 m öster om L. Burge, och två andra sådana system finns väster respektive norr om Mickels. Enstaka gravar påträffas i Littorinavallens nordligaste del väster om Mickels. Längre mot sydost på Littorinavallen söder om Siglajvs har ett par gravfält registrerats och ett annat, ganska stort, gravfält är känt från St. Vasstäde. En svärm med gravar finns norr om Gimbrings samt vid Havor där.

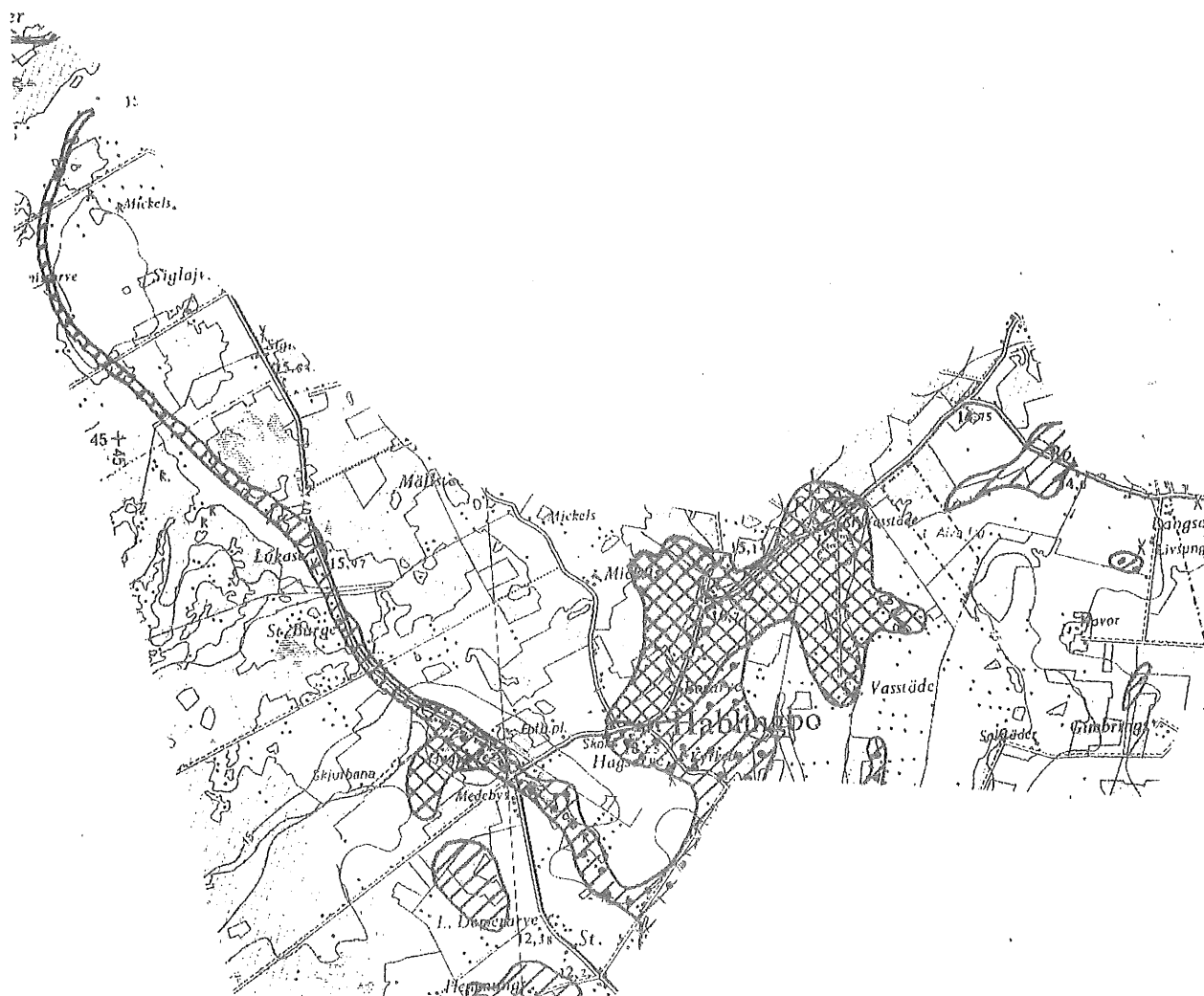
Längs Littorinavallen finns det alltså en hel del fornlämningar som "låser" materialet över stora avsnitt. Omkring de båda Vasstäde finns det också "låsande" fornlämningar, men större delen av den stora strandavlagringen är fri från synliga gravar och andra fornlämningar.

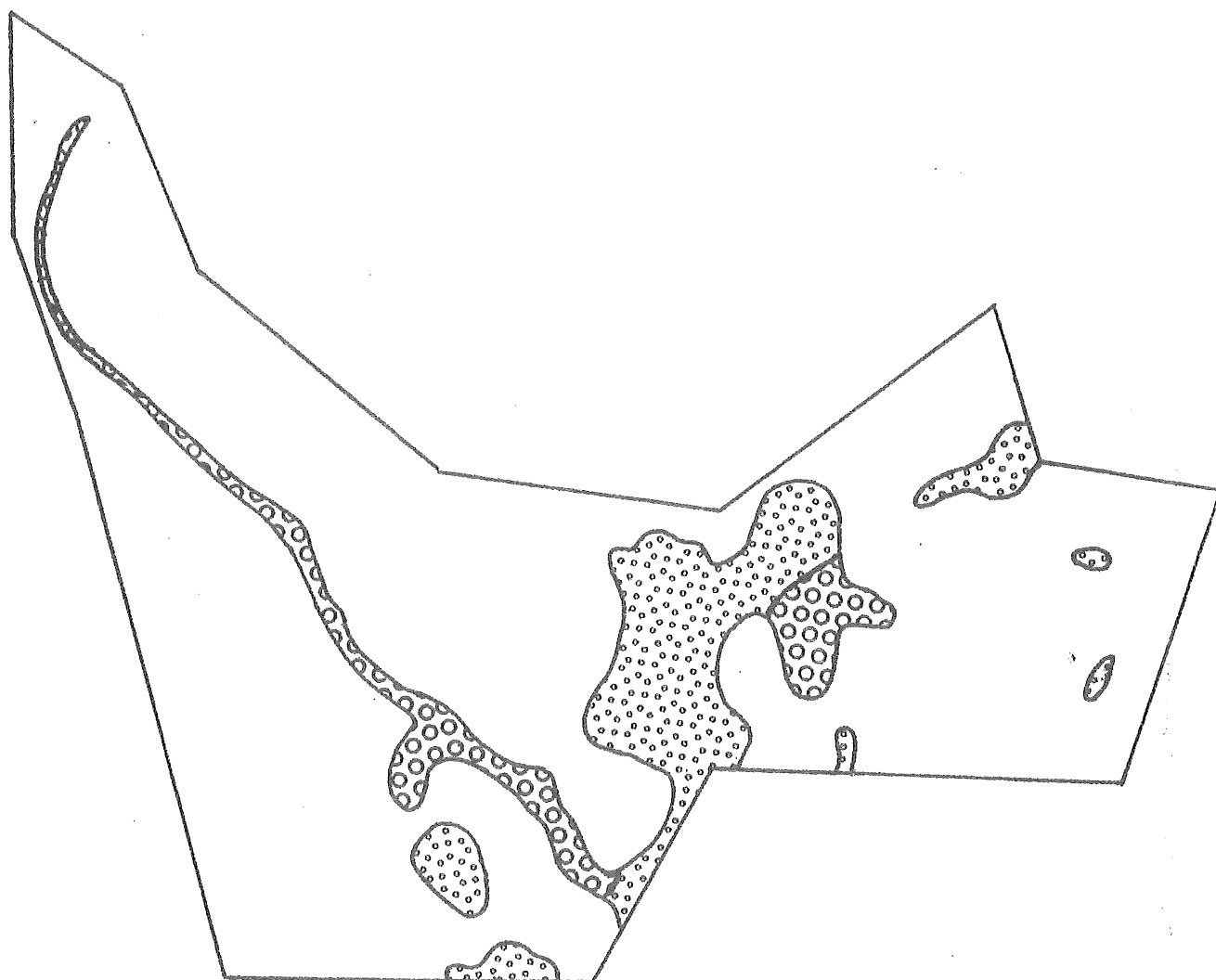
Grusbrytning. - Vid Vasstäde finns några ganska stora grustag, där brytningen förstört landskapsbilden totalt, och där den dessutom drivits efter en plan som gör städning mycket svår att genomföra med hyggligt resultat. En ganska färsk grustäkt finns 1 km nordost om Hablingbo.

Klassificering. - Även om Littorinavallen har ganska små former är den landskapspräglade över stora stycken: klass 2. Området söder, omedelbart norr om samt nordost om St. Vasstäde begränsar den gamla Vasstäde-myrr och har starkt landskapspräglade karaktär: klass 2. I övrigt klass 3 för hela området.

Efter fastlandsförhållanden skulle området totalt sakna attraktivitet för all täktverksamhet. De kvantiteter som ändå utvunnits inom området är emellertid mycket stora, och betydande delar av dem har utnyttjats av länets vägförvaltning. Inom den stora strandavlagringen norr om Hablingbo samt omkring de båda Vasstäde finns alltså stora kvantiteter som är attraktiva, och området har därför fortfarande viss betydelse för den regionala grusförsörjningen. Det är emellertid viktigt att all fortsatt exploatering sker efter mycket noggrant övervägda mönster, och att eventuellt en viss grusproduktion tillåts i städande syfte inom de värst åtgångna terrängpartierna.

112. Hablingbo

112. *Hablingbo*

113. SILTE

Områdets omfattning. - Punkt 13,80 på Mästermyr-punkt 15.20-St.Havor-Stenstugu-Mällstäde-Siglaajvs-Stenbro-punkt 13,80 på Mästermyr.

Beskrivning. - Området kan grovt delas in i tre partier som varft och ett har en ganska enhetlig utbildning: ett moränområde i sydväst, ett strandmaterialområde som en diagonal genom området från sydost mot nordväst samt Mästermyr med det forna Storträsket i nordost.

Det centrala strandvallspartiet är uppbyggt av fraktioner mellan sand och sten och höjer sig inte så värst mycket över Mästermyr vars sydvästra begränsning det har utgjort. Den mot Mästermyr vettande delen har utbildats som en ganska tvär form, snarast ett abrasionshak, men längs sträckningen Silte-Stenstugu-2,5 km nordost om Stenstugu på södra sidan av avlagringen är formerna lugnare. Vid Silte kyrka finner man emellertid en tydlig terrass alldeles intill vägen. Avsatsens bildnings-sätt är inte helt klar för mig, och den skulle kunna ha utbildats endera av vågsvall eller med människohand.

Den ensamma avlagringen längst norrut inom området har markerats som isälvsmaterial på den geologiska kartan. Materialet har kunnat kontrolleras, och det skiljer sig inte från strandavlagringens.

Vegetation. - Tallskog överväger inom de skogklädda delarna.

Bebyggelse och vägar. - Bebyggelsen är snarast gles, och den tätaste finns vid själva Silte. Den odlade marken upptar betydligt mer än halvdelen av bladet. Vägnätet är inte särskilt rikt förgrenat.

Fornlämningar. - Vid Snausarve i bladets västra delar finner man ett par husgrundsgrupper samt ett stensträngskomplex. Ett annat område med husgrunder ligger norr om Simes, även detta med stensträngar. Norr om te i Stenstugu finns det ett par husgrunder. Längs Mästermyrs södra begränsning påträffas ett rikt gravfältsmaterial, och i detta avsnitt påverkar fornlämningarna på ett avgörande sätt möjligheterna till att bedriva grustäkt. I övrigt kommer fornlämningarna endast tillfälligt att influera brytbarheten i strandavlagringarna.

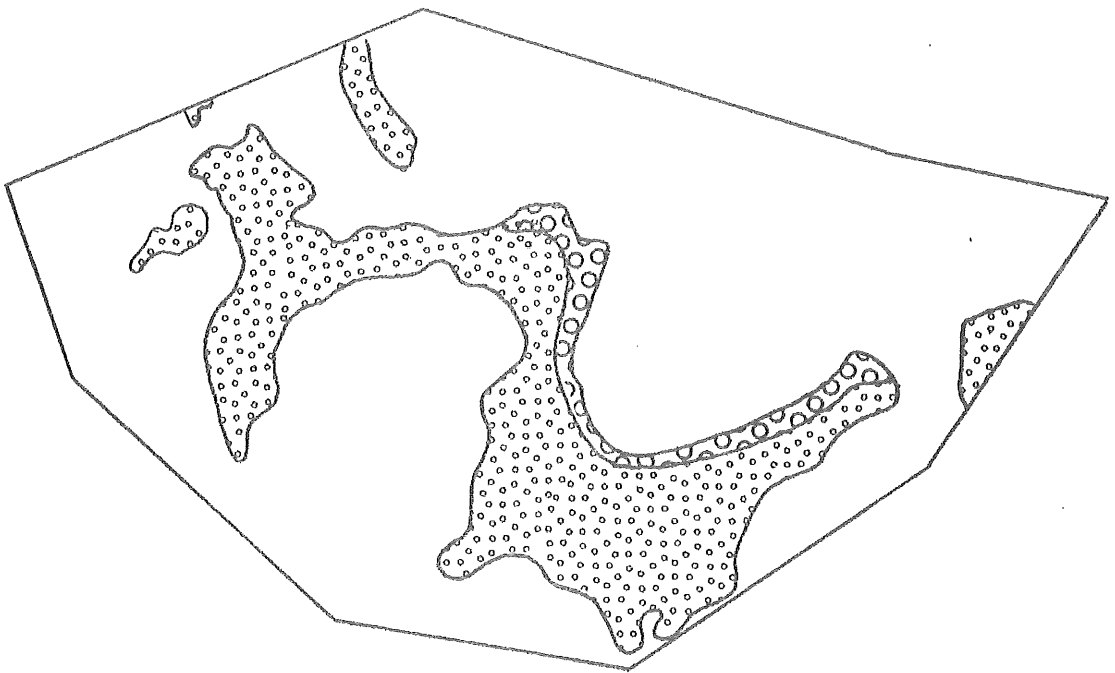
Grusbrytning. - 1 km nordost om Stenstugu, 1,3 km västnordväst om St. Havor samt i några gropar 2,4 km östnordost om Silte förekom grustäkt vid inventeringstillfället. Några gropar, delvis grunda och övervuxna, finns i den förmodade isälvsavlagringen, vid Silte kyrka samt 750 m nordost om kyrkan.

Klassificering. - Själva randen mot Mästermyr är så pass viktig för landskapet att man bör undvika att låta den brytas sönder mera än som redan förekommit. Detta avsnitt föreslås få klass 2, men det är ganska svårt att bestämma hur bred zonen måste bli där denna skyddsklass skall gälla. Det förslag som ges på kartan kan därför inte uppfattas som annat än en utgångspunkt för en diskussion.

Övriga delen av bladet är tämligen ointressant om man ser till ytformerna samt vad som nu är känt om uppbyggnaden. Jag föreslår därför klass 3 för denna.

Grusbrytning bör kunna tänkas i delar av området. Tyvärr verkar det som om de mest attraktiva delarna nära Mästermyr i utomordentligt hög grad påverkas av befint-

liga fasta fornlämningar. Man kan därför endast rekommendera att varje form av täkt eller provtäkt, samt all planering av täktverksamhet där, underställs den antikvariska myndigheten i länet i god tid före det att planerna kommit särskilt långt. Området har karaktären av lokalt grusförsörjningsområde i första hand, men det kan tänkas att närmare undersökningar av fyndigheterna där jämte en utredning av vad som sker vid täkt under grundvattenytan kan medge att materialmassorna får tillgodose en större region.

114. HAVDHEM

Områdets omfattning. - 2 km sydväst om Alva-Gandarve-Alveskog-Bybod-Härdarve-Antarve-1,5 km sydväst om Havdhems kyrka-Gimbrings-2 km sydväst om Alva.

Beskrivning. - Från norr mot söder till Havdhem och vidare mot sydost löper Ancyclusvallen med anslutande strandavlagringar. På ömse sidor om detta stråk finner man moränmarker och ytor med endera blottlagt berg eller berg som täcks med mycket tunna jordlager. Den geologiska kartans bild av berg i dagen förefaller vara väl ymnig, åtminstone avsnittsvis.

Söder om Havdhem vidgar sig strandavlagringarna omkring Ancyclusgränsen väsentligt, och de får en utsträckning i öst-väst grovt räknat.

Från By till Petsarve och vidare till Ronnings påträffar man Littorinavallen i en nordost-sydvästriktad rygg.

Ancyclusvallen förefaller i stor utsträckning vara avlagrad mot en berggrundsribba eller en klint som kan spåras här och där öster om landsvägen från Alva mot Havdhem. Mot väster finner man en annan avsats i terrängen som troligen, även den, återgår på en underliggande berggrundsform. Från Havdhem och i en slinga mot Eke blir Ancyclusvallen mindre väl utbildad, och bitvis uppträder den endast som en svagt välvd rygg.

Littorinavallen har ett liknande utseende utan mera dramatiska ytformer.

Materialet i dessa avlagringar är ganska likartat i de kontroller som kunnat göras. Det rör sig om mestadels sandigt material med växlande halt grövre partiklar inlagrade. Såväl steniga som grusiga skikt förekommer.

Vid Bölske väster om Eke påträffades följande bergartsfördelning i materialet: 79 % kalksten, 15 % urberg samt 6 % sandsten. Vid Sigtors, 400 m sydväst om Havdhems kyrka fanns det 73 % kalksten, 19 % urberg samt 8 % sandsten.

Vegetation. - Där skogbeväxning förekommer utgörs denna framför allt av tallskog.

Bebyggelse och vägar. - Drygt hälften av områdets areal är öppet landskap, men inte allt av detta är odlat eller kultiverat land, utan stora avsnitt alvarmark och betydande myrmarker förekommer. Bebyggelsen är framför allt koncentrerad till Havdhems tätort samt till vägen mellan Alva och Havdhem.

Vägen mellan Hemse och Burgsvik följer Ancylusvallens sträckning och "låser" de största delarna av dennas möjligen brytvärda massor. En väg följer på samma vis Littorinavallens utsträckning. Ett ganska rikt förgrenat nät småvägar förekommer inom området för jordbrukets och skogsbrukets behov.

Fornlämningar. - Det registrerade fornlämningsförrådet är förvånansvärt litet då det gäller Ancylusvallen, och i stort sett saknas fornlämningar där. De stora mängderna fornlämningar finner man i stället i ett band österut.

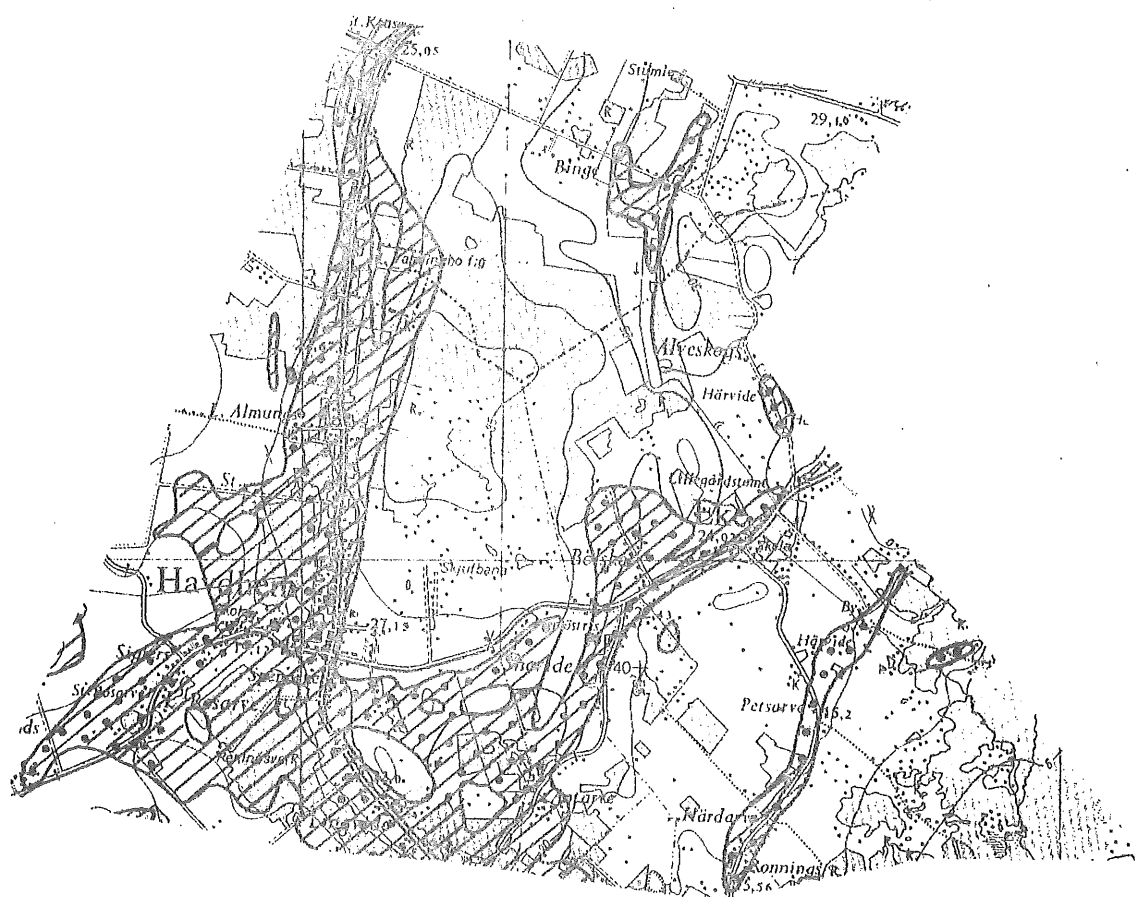
Norr om Binge ligger en husgrundsgrupp och två andra sådana finns väster om Härvide och väster om Eke. Ett annat band med fornlämningar finner man på kustslätten ned mot östra stranden vid Petsarvebod, där ett stort antal storstensgravar påträffas.

Grusbrytning. - Ingen aktiv grusbrytning försiggick vid inventeringstillfället. En hel del äldre täkter, många av dem övervuxna, kunde registreras, till exempel vid Lingvide, sydväst om Eke, vid Sigtors och vid Bölske.

Klassificering. - Ancylusvallen är i sin hela sträckning en mycket landskapspräglade bildning. Den är försedd med döljande tätbebyggelse vid Havdhem, men har fortfarande en landskaplig roll att spela i de mera glesbebyggda avsnitten norr om tätorten. Man bör där vara försiktig med hur bygghus och annan exploatering planeras så att landskapets egenvärde bibehålls: klass 2. De övriga delarna av området klass 3.

Lokalt kan husbehovsmaterial hämtas inom området, men för regional grusförsörjning saknar området betydelse.

114. Havdhem

114. *Havdhem*

115. RONE

Områdets omfattning. - Rone-Malms-Gullgårde-Ronehamn-Raudstajnsviken-Kroken-Djaupkrok-Bybod-Alveskogs-Jaksarve-Rone.

Beskrivning. - Två viktiga drag i landskapets utbildning inom området är Ancylus- och Littorinavallarna, som båda har en huvudriktning från sydväst mot nordost.

Ancylusvallen löper från Smiss och Hallvide till Smissarve och därifrån i nordlig riktning via Frigsarve till Rone. Vid Ogges dämmer den ett större myrkomplex, den forna Alvmys, nu dikad och odlad. Mot sydost gränsar areellt ganska betydande strandavlagringar till Ancylusgränsen. Dessa avlagringar är troligen ganska grunda, medan själva Ancylusvallen är mäktigare och generellt med ett grövre materialinnehåll. De angränsande fälten är moiga och sandiga i stor utsträckning, men i vallen ingår såväl grus som sten i materialet.

Littorinavallen har en i princip likartad utbildning och ställning i landskapet. I en tunga som sträcker sig till 500 m sydost om Nygårds når den sin sydvästligaste del inom området. Den fortsätter mot nordost över Sigdes, Halor mot Ronehamn. Själva vallen har ibland anmärkningsvärt mycket grovt material i ytan, men dess former är mindre väl utbildade än Ancylusvallens. Mot sydost har även den fortsättning i vidsträckt, mestadels finkorniga, strandmaterialfält, ibland i vall- eller ryggform.

Närmast stranden förekommer alvarliknande marker, ofta karterade som moräner på den geologiska kartan, till och med som moräner med rikt innehåll av stora block. Just inom området längs kusten söderut från Ronehamn utgörs mycket stora delar av de förmodade moränerna av restblock ur någon genom vågverkan borttransporterad avlagring med en mellanmassa som är mycket grund och som väsentligast består av vittrat berg. Denna landskapstyp, som har mycket stor myrfrekvens, och som förefaller vara mycket illa dränerad, fortsätter ett gott stycke ned längs kusten, förbi Petsarvebod och ända ned till Grötlingboudd.

Vegetation. - De skogbevuxna partierna har stort inslag av tall i de torrare delarna. I kärrartade stråk som är parallella med Ancylos- och Littorinavallarnas utsträckning finner man fuktkrävande lövträdsbestånd och ibland även en del gran.

Bebyggelse och vägar. - Med undantag för Rone och Ronehamnsområdet är bebyggelsen mycket gles. I anslutning särskilt till Ronehamn finns åtskillig fritidsbebyggelse.

Största delen av området är skogklädd eller upptas av alvarmarker.

Vägarna inom området är många och de följer i stor utsträckning de topografiska stråk i landskapet som strandvallarna utgör, och som är parallella med den nuvarande kustlinjen i stora drag. Mellan de större vägarna finns det gott om förbindelseleder, och inom de odlade områdena finns ofta mycket goda bruksvägar. I strandzonen och ned mot den från Littorinagränsen är antalet vägar inte lika stort som ovan gränsen.

Fornlämningar. - Fornlämningsbeståndet är betydande och måste karakteriseras som tätt. Minst rikligt förekommer fornlämningar i anslutning till Ancylusvallen, och mest rikligt företrädda är de i kustriktning från Littorinagränsen.

Husgrundsgrupper har noterats vid Uggarde och norr om Halor. Några stensträngssystem har registrerats vid Uggarde och Vinarve.

Inom området ligger Uggarderoir samt det märkvärdiga fossila åkerlandskapet vid Vinarve.

Trots antalet fornlämningar påverkas endast i mindre omfattning de brytvärda materialen av dem.

Grusbrytning. - Vid inventeringstillfället försiggick ingen aktiv grusutvinning i större skala inom området, men ett antal äldre täkter registrerades. Många äldre täkter förekommer i Ancylusvallen 1,5-3 km sydväst om Eke, i Littorinavallen 1,5 km nordost om Ålarve samt i avlagringen som ligger c. 750 m öster om Översostris.

Klassificering. - För den nordligaste delen av Ancylusvallen föreslås klass 2. Samma förslag läggs för avlagringarna i Raudstajnsvikens innersta delar, där en blockrik miljö av särskild utformning motiverar skyddsklassen. I övrigt föreslås klass 3.

Någon större betydelse för Gotlands grusförsörjning har och får inte området. Det lokala behovet borde emellertid kunna täckas "på hemmaplan", och områdets betydelse ligger ovanför husbehovskategorin.

115. Rone

